

DENKWIJZER
DW

**WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE**

Jaargang 9 | Nummer 2 | juni 2009

Is een preambule nodig?

“De overheid blijft gevaarlijk”

Theocratie en democratie

Roel Kuiper over christelijk-sociaal

Jongeling over samenwerking

Houvast voor burger en bestuur

Voorwoord

Houvast voor burger en bestuur

DOOR GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

Nederland zoekt naar een antwoord op de vraag: “Wie zijn wij?” We zoeken een identiteit. Maar bestaat die identiteit wel? Volgens onze kosmopolitische prinses Maxima niet: “De Nederlander bestaat niet.” Nederlanders delen geen moraal, geen godsdienst, geen cultuur. Toch is er wel iets dat ons bindt en verbindt: de wet. In het bijzonder wordt dan gewezen op de Grondwet. Maar wie weet wat daar in staat?

ONBEKEND MAAKT BEMIND

Onze Grondwet leeft nauwelijks, althans niet onder de bevolking. Dat is niet vreemd: onze Grondwet bevat vooral saaie, institutionele regelingen, die voor de burger weinig directe betekenis hebben. Toch is de Grondwet populair. Onbekend maakt bemind, in dit geval. Moet de Grondwet ook bekend worden? Moet het een symbolische waarde krijgen? Men betoogt, ook binnen de ChristenUnie, wel dat we de Grondwet moeten opwaarderen met bijvoorbeeld een preambule, een paar fraaie zinsneden over wie we zijn en waar we vandaan komen. Juristen zijn daar vaak tegen.

SAAI IS ‘BEAUTIFUL’

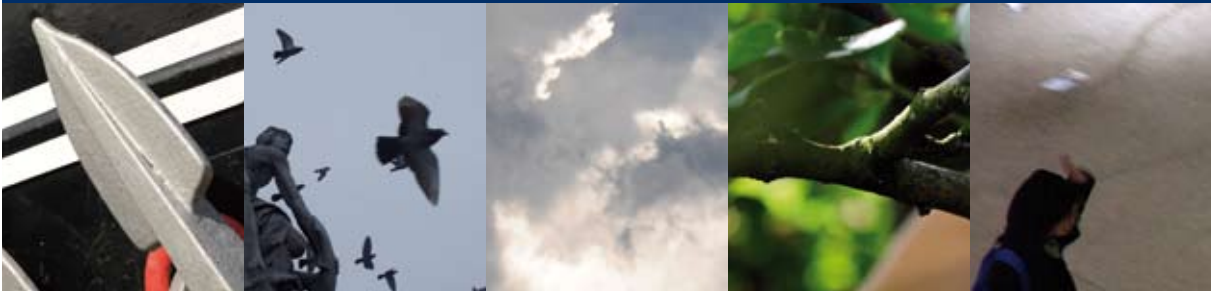
In dit nummer treffen we enkele juristen en ook zij zijn niet enthousiast over het toevoegen van een preambule. Hun bezwaren hangen samen met het doel van de Grondwet. Dat doel is de binding van de overheid aan het recht. Een Grondwet legitimeert en begrenst het overheidsoptreden. Zonder verankering van rechten in een constitutie is er geen houvast voor de burger, geen bescherming tegen de machtige overheid. “De overheid blijft gevaarlijk”, aldus professor Kortmann in dit nummer. Grondrechten zijn nodig om de burger te beschermen tegen die overheid en moeten een sfeer van vrijheid garanderen. Dat is fundamenteleler dan het toevoegen van een preambule die bevorderend moet werken voor de sociale samenhang. Daarnaast bestaat er een ander probleem rond die preambule: werkt die wel samenbindend? Werkt een dergelijk ‘constitutioneel voorwoord’ niet eerder uitsluitend dan insluitend? Het wordt nog een hele klus om iets te formuleren waar iedere Nederlander achter zal staan. In het huidige tijdsgewricht zal het resultaat vermoedelijk niet iets zijn waar de ChristenUnie goed mee uit de voeten kan... Kortom, misschien moeten we maar niet teveel franjes toevoegen aan de Grondwet. Saai is ‘beautiful’. Dat betekent uiteraard niet dat onze Grondwet helemaal niet kan worden verbeterd. De staatscommissie zal op andere punten genoeg werk te doen hebben.

VOORBIJ DE GRONDWET

De Grondwet is van groot belang voor een staat en biedt een zeker houvast waar grenzen liggen en hoe de macht verankerd en beperkt wordt. We moeten dit belang echter niet overschatten. Een democratische rechtsstaat heeft altijd een ethos nodig, een onderliggend moreel en geestelijk besef, dat hij zelf niet kan leveren. Burgerschap en vitale verbanden zijn voor het in het gareel houden van de overheid uiteindelijk belangrijker dan geschreven constituties.

INHOUDSOPGAVE

04 - ‘De overheid blijft gevaarlijk’ | INTERVIEW MET C.A.J.M. KORTMANN

08 - De waardenloze Nederlandse Grondwet | MENTKO NAP

14 - De staat als evenwichtskunstenaar | WILLEM BOERMA

18 - Gelijkheidwaardigheid van generaties in de grondwet | IJMERT MUILWIJK

20 - Gods soevereiniteit in de Grondwet | PETER BOSWIJK

25 - Column: Raad van State | TIM VREUGDENHIL

26 - Ontspoorde vredesmissies | GUIDO HOOIVELD

28 - Ja en nee tegen het NEV | HERMAN VEENHOF

33 - Column: De basis van vrijheid | CYNTHIA ORTEGA

34 - Op zoek naar kapstokhaakjes | INTERVIEW MET NICO SCHIPPER

40 - Wat is christelijk-sociaal? | INTERVIEW MET ROEL KUIPER

44 - Handreiking Jeugd en gezin | BERNADETTE VAN DEN BERG

48 - Column: Plastic soep | HERMAN SIETSMa

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie
jaargang 9, nummer 2, Juni 2009
Opplage: 2800 | ISSN: 1568-5845
DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
- DenkWijzer verschijnt elk kwartaal.
- Deadline kopij volgende nummer: 01-08-09
- DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.
- Abonnement per 01-01-09: € 18,50 per jaar (jongeren tot 27 jaar € 14,-)
- Donateurschap per 01-01-09: €32,50 (voor jongeren tot 27 jaar € 18,50).

Redactie:
Herman Sietsma (hoofredacteur)
Bort Koelewin (namens bestuurdersvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Carola Schouten (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
Frivista - (y)our mission

Fotografie:
Folkert Rinkema, Ruben Timman, ChristenUnie, WI

Druk:
Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Legaten:
Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tenaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, “Mr. G. Groen van Prinsterer stichting” Amersfoort. KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van DenkWijzer op willen zeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl). Ontvangen wij uw opzegging na deze datum dan dient u de donateursbijdrage of uw abonnement voor het lopende jaar nog te voldoen.

© ChristenUnie 2009
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Het is goed toeven in Heilig Landstichting. In dit rustige kerkdorp onder de rook van Nijmegen woont professor Kortmann, de toonaangevende staatsrecht deskundige die onlangs afscheid nam van de Radboud Universiteit in Nijmegen en met emeritaat ging. Wat vindt hij van de huidige constitutionele kwesties? Moet er een preambule komen? Dient iedereen de Grondwet te kennen? Kortmann is verontrust over het gebrek aan kennis van het staatsrecht in de Tweede Kamer. Om over bepaalde soorten beleidsmakers maar te zwijgen: "Ze doen me nogal eens denken aan handelsreizigers in parfum."

'De overheid blijft gevaarlijk'

INTERVIEW MET STAATSRECHTSGELEERDE
PROF. KORTMANN

Er wordt veel gediscussieerd over de Grondwet. Maar weet men wel wat erin staat?

Het is slecht gesteld met de kennis van de Grondwet en aanverwante constitutionele zaken. Toen ik onlangs een proefcollege voor middelbare scholieren gaf over het koningschap, vroeg ik aan hen: kennen jullie een koning van voor Lodewijk XIV? Niemand gaf antwoord. Na lang aarzelen noemde iemand de Bijbelse koningen David en Salomon. Ik vroeg daarna of iemand van het Salomonsoordeel had gehoord? Niemand antwoordde. Toen heb ik dat prachtige verhaal verteld, over de twee vrouwen en de ene baby. Men luisterde ademloos. Er is echt een groot gebrek aan kennis op dit terrein. Dat geldt voor scholieren en studenten, maar ook voor politici.

Vroeger had de Tweede Kamer nog een staatsrechtelijk geweten.

Ja, onder anderen Gert Schutte was erg goed. Nu is de kennis van het staatsrecht bijna uit de Kamer verdwenen. Dat is verontrustend. Je merkt het in allerlei debatten. De Kamer stelt nog wel vragen, maar daarbij blijft het vaak. Het echte verweer is er niet meer. De regering kan vaak beweren wat ze wil.

Gaat de kwaliteit van de Kamer achteruit?

Ja, wat betreft juridische kennis in ieder geval wel. Maar dat zie je ook buiten de Kamer. De aandacht voor het recht neemt af. Beleidsmakers zien het recht vooral als hinderlijk. Terwijl het toch essentieel is voor de rechtsstaat dat de overheid zich gebonden weet aan het recht en daar haar bevoegdheden vandaan haalt. Dat besef is sterk weggezaakt, vaak wordt commercieel gedacht: men wil dingen aan de man brengen! Overheidsdiensten beschouwt men ten onrechte als producten. Er is geen basishouding meer van: Wat ik wil, mag dat juridisch gezien wel?

We hebben een nieuwe Schutte nodig?

Ja, al is de ChristenUnie een positieve uitzondering

op deze tendens. Tegelijk moet ik wel zeggen dat ik het ingrijpen in gezinnen die niet goed draaien dubieus vind. De bevoegdheidsgrondslag is er wel, maar je overschrijdt heel snel de grenzen van wat juridisch kan en mag. Juridisch krijg je opvoeding nooit in de tang en dat is maar goed ook. Als het gaat over het opleggen van gezinsverboden dan moet mijns inziens de rechter daarover gaan, niet de burgemeester. Die laatste doet in feite wat zijn ambtenaren vinden, en dat is niet altijd om over naar huis te schrijven. Bovendien zul je straks zien dat de burgemeester zal worden aangesproken waarom hij niks deed en als hij pech heeft dan krijgt hij ook nog een rechtszaak aan zijn broek. Kortom, als een gezin in een problematische situatie verkeert, moet dat voor de rechter komen.

U pleit voor afschaffing van de Eerste Kamer. Moet die juist niet blijven om het tekort van de Tweede Kamer op dit punt op te vangen?

In de Eerste Kamer worden juridisch gezien vaak betere betogen gehouden dan in de Tweede Kamer. Maar men verbindt er vervolgens helaas geen consequenties aan. Ik kan zo een aantal gevallen opnoemen waarin de Eerste Kamer terecht constitutionele bezwaren had, maar ze het vervolgens toch liet lopen. Vanwege het geringe effect heb je niet veel aan die Kamer. Dan is het wel te hopen dat de kwaliteit van de Tweede Kamer verbetert. Dat kan bijvoorbeeld door betere kandidaten te selecteren.

Er is dus weinig bekendheid met de Grondwet.

Waarom hebben we eigenlijk zo'n document nodig?

Een grondwet biedt de grondslag voor een overheid, ze zorgt ervoor dat machtsuitoefening geoorloofd is. Ze schept de bevoegdheid tot machtsuitoefening door de overheden, en vervolgens ook de beperkingen. Zonder een grondwet, zonder binding aan het recht, is een overheid een maffiabende.

Wat vindt u van onze huidige Grondwet?

Het is een nuchter en aanvaardbaar stuk. Het regelt

‘DE KENNIS VAN HET STAATSRECHT IS BIJNA UIT DE TWEEDE KAMER VERDWENEN. DE KAMER STELT NOG WEL VRAGEN. MAAR DAARBIJ BLIJFT HET VAAK. HET ECHTE VERWEER IS ER NIET MEER. DE REGERING KAN VAAK BEWEREN WAT ZE WIL.’

een aantal basale dingen, zij het een beetje te veel. Wel is het veel te gedetailleerd en op punten gedateerd. Ook is het hier en daar te procedureel.

U heeft een alternatieve, hele beknopte, Grondwet geschreven. Welke elementen bevat die?

Een heel aantal zaken heb ik eruit gehaald, zoals de Eerste Kamer, de sociale grondrechten en allerlei overbodige details. Naar Zweeds model is de koning uit de regering gehaald en heeft die dus een beperktere functie gekregen. Ook is de herzieningsprocedure eenvoudiger gemaakt. Verder begint het document met enkele algemene bepalingen, zoals: de overheid is alleen bevoegd krachtens de wet of de Grondwet (art.2) en Nederland erkent en beschermt de menselijke waardigheid, de rechtszekerheid en de overige fundamentele rechtsbeginselen (art.1.2).

Heeft u veel reacties op uw Grondwet gehad?

Ik heb er wel wat positieve reacties op gehad. Maar met name enkele protestantse vrienden waren het er niet altijd mee eens dat ik de functie van het koningschap heb gereduceerd. Het koningshuis leeft denk ik meer boven dan beneden de rivieren. Dat is historisch goed verklaarbaar.

In uw ontwerp is geen plaats voor een preambule, hoezo niet?

Daar zie ik niets in, in ieder geval niet nu.

Toch klinkt er een momenteel een luide roep om een soort Woord vooraf. Van de Grondwet zou iets samenbindends uit moeten gaan en dat kan in zo'n preambule worden geformuleerd. Hoe ziet u dat?

Ik geloof niet dat dat gaat werken. Het schept alleen maar meer verdeeldheid. Ga het maar eens concreet maken. Hoe vul je zo'n preambule in? Eén voorstel is om te verwijzen naar de joods-christelijke alsmede de humanistische traditie. Maar wie weet wat die inhouden? En willen christenen het humanisme er wel in hebben? Hoe beoordelen atheïsten een verwijzing naar een godsdienst? Moslims worden al helemaal buitengesloten. Kortom, het zorgt eerder voor ruzie dan voor cohesie.

Dus niet nu, maar misschien wel een andere keer?
Wat ik me kan voorstellen is dat een nieuwe peri-

ode, na een oorlog of een revolutie bijvoorbeeld, oproept tot formulering van iets dergelijks. Enkele 'prevelementen' zouden dan mogelijk zijn. In de zin van "Dolbij dat we bevrijd zijn, verklaren wij Nederlanders dat...". Maar de komende staatscommissie zou ik toch vooral het volgende willen meegeven: nuchterheid, nuchterheid, nuchterheid.

Beleven we momenteel niet een dergelijke overgang naar een nieuwe periode, met de opkomst van de islam?

Dat wordt mijns inziens overdreven. Vergelijk het eens met de geschiedenis van de katholieken in Nederland. Mijn voorouders werden honderd jaar geleden nog duidelijk gediscrimineerd. Men keek toen in zeker opzicht naar katholieken zoals nu naar moslims. Daar hebben we de Grondwet toen ook niet voor veranderd, terwijl die emancipatie uiteindelijk is gelukt. Ik verwacht dat het met de islam ook zo zal gaan. Over vijftig jaar zijn moslims gewoon geïntegreerd in Europa. Niet moslims zijn het probleem, maar lieden als Wilders en zijn aanhangers.

Dus we moeten het met een saaie grondwet blijven doen, zonder grootse en meeslepende elementen.
Een Grondwet moet beperkt blijven tot haar juridische functie. Van een Grondwet moet je eigenlijk zo weinig mogelijk merken. Zij functioneert het beste als een natuurlijk gegeven binnen een samenleving. De burger hoeft er niet veel van te weten. Alleen dat hij zijn medeburger niet de hersens in mag slaan, dat hij binnen bepaalde grenzen mag zeggen wat hij wil, etcetera. Wat, zoals gezegd, wel goed is om toe te voegen zijn enkele algemene bepalingen die we nu echt missen. Maar dat is geen 'preambulair juichen' over allerlei zaken. Een grondwet moet zich ook primair richten tot de overheid, niet tot burgers en hun onderlinge relaties.

Cruciaal in dit opzicht zijn de klassieke grondrechten, die een vrijheidssfeer van de burger garanderen. De vrijheden van meningsuiting (art.7) en godsdienst (art.6) zijn regelmatig in het nieuws. Sommigen vinden dat de laatste maar uit de Grondwet moet worden gehaald. Moeten we vrezes voor afschaffing van de godsdienstvrijheid?
Paul Cliteur pleit daarvoor, ja. In een debat heb ik hem een keer gewezen op de geschiedenis van

de Katharen. Die werden op de brandstapel gezet door de inquisitie, niet primair om wat zeiden, maar om wat ze dachten. Ze werden veroordeeld enkel vanwege hun denken. Daarom moet de denkvrijheid, de geloofsvrijheid worden beschermd. Cliteur had daar naar zijn zeggen niet aan gedacht. Overigens ben ik van mening dat hij, als overtuigd atheïst, ook gelovige is en beschermd wordt door art. 6 Grondwet.

Het viel me op dat u de sociale grondrechten, die de overheid oproepen tot bepaalde taken, uit uw Grondwet heeft verwijderd.

Ik vind sociale grondrechten ondingen. Welke zouden we moeten opnemen? Als we niet oppassen ontstaat er een hele waslijst aan overheidstaken, met betrekking tot veiligheid, de Nederlandse taal, dieren en planten, gezondheid, geluk. Maar hoe werk je bijvoorbeeld gezondheid dan concreet uit? Gaat de overheid ons bijvoorbeeld dwingen niet meer te roken en te drinken? Of juist wel en dan met mate? En hoe weeg je ze af tegen onze vrijheden? Als je sociale grondrechten extreem wilt realiseren, vernietig je de klassieke. We moeten beseffen dat de grondwet gaat over overheidsbevoegdheden, niet over taken. De overheid is er niet om ons gelukkig te maken. Bovendien: zodra er procedures komen heb je weinig aan die sociale grondrechten.

Ik heb de indruk dat u sceptisch bent jegens de overheid. Grondrechten zijn er om burgers te beschermen tegen de overheid en ze moeten die overheid grondwettelijk niet te veel toestaan. Dit terwijl bijvoorbeeld dit kabinet wel spreekt als van een partnerschap tussen burger en overheid. Pleit u voor een striktere scheiding?

Overheid en maatschappij moeten we inderdaad beter scheiden. Het onderscheid tussen overheid, markt en maatschappij vervaagt steeds meer. En burgers moeten de overheid blijven wantrouwen.

Prof.mr. Constantijn.A.J.M. Kortmann (1944) was vanaf 1981 hoogleraar staatsrecht aan de Radboud Universiteit. Hij schreef onder meer het veelgeprezen Constitutioneel recht. In 2004 benoemde de KNAW hem tot Akademiehoogleeraar. Op 27 februari jl. hield hij zijn afscheidscollege getiteld Staatsrecht en raison d'Etat.

De overheid is immers een noodzakelijk kwaad. Ze moet vooral zorgen dat de burgers in vrijheid kunnen leven en zich verder op afstand houden. Overheid en burger zijn niet één pot nat, en al helemaal geen partners! Integendeel: de overheid blijft gevaarlijk.

Vindt u dat dit kabinet betuttelt?

Nee, dat valt erg mee. De betuttelkritiek wordt vooral veroorzaakt door de retoriek van 'samen met zijn allen'. Die bevalt mij helemaal niet. Het doet me denken aan praatjes van maatschappelijk werkers. Balkenende zijn taalgebruik hindert me, maar dat komt misschien ook doordat ik in een andere cultuur ben opgegroeid. Nogmaals: de overheid is geen partner, maar een noodzakelijk kwaad. Ik had er liever geen... .

De overheid moet zich dus terughoudend opstellen.
Dat hangt ook van de sector af. Op milieugebied bijvoorbeeld wordt terecht veel gevraagd van de overheid. Maar wat cruciaal is, is dat de overheid het goede voorbeeld geeft. Dat is eigenlijk de ware constitutie, die voor burgers feitelijk nog belangrijker is dan de geschreven grondwet. De overheid moet staan voor zaken en waarden als betrouwbaarheid, vakmanschap, efficiency, zuinigheid en openheid. Ze moet niet teveel geld uitgeven, geen lekkende tunnels bouwen, geen technische hoogstandjes maken die niet blijken te werken, etc. Dit is vaak belangrijker voor de burger dan wat er allemaal in de Grondwet staat.

Met andere woorden: we moeten het belang van onze Grondwet niet overschatten.

Nee, het recht sowieso niet. Je moet er vooral ook om kunnen blijven lachen. Ook een grondwet is iets betrekkelijks. Tegelijk is het staatsrecht geen onbelangrijke zaak, want we hebben als land een juridische structuur nodig, een formele bescherming tegen de blote macht. Daarom ook is de notie van de rechtsstaat uiteindelijk belangrijker dan die van de democratie. Een democratie kan immers totalitair worden: de meerderheid kan minderheden gaan onderdrukken. Ook kan een volk op democratische wijze de doodstraf of de sharia invoeren. De rechtsstaat is belangrijker, omdat die aangeeft dat het recht de macht begrenst. Het gaat ervan uit dat we een gezond wantrouwen in de overheid houden. ■

DOOR MENTKO NAP

De kleinste coalitiepartij van het zittende kabinet, de ChristenUnie, heeft in het regeerakkoord bedongen dat gestudeerd gaat worden op een waslijst veronderstelde gebreken van de Grondwet. Daarmee sluit de partij aan bij een reeks criticasters die veranderingen in de Grondwet hebben bepleit. De bijdrages aan het debat over vernieuwing van de Grondwet lopen inhoudelijk sterk uit elkaar maar hebben in ieder geval dit gemeen: ze gaan er van uit dat de Grondwet belangrijk is, en dat het nut heeft van alles in die Grondwet vast te leggen. In deze bijdrage wil ik die aannames bestrijden.

GRONDWET EN CONSTITUTIE: NIET HETZELFDE

Grondwet en constitutie zijn geen synoniemen. Met constitutie wordt bedoeld de verzameling geschreven en ongeschreven regels die van fundamentele betekenis zijn voor het handelen van de staat. Het woord 'regels' brengt tot uitdrukking dat de normen uit de constitutie geëerbiedigd moeten worden. Allerhande gewoonten en gebruiken behoren niet tot de constitutie zolang schending ervan niet onrechtmatig is. Een voorbeeld: sinds de jaren '50 van de twintigste eeuw verlopen kabinetsformaties in Nederland langs een min of meer vast vast stramen. Toch is afwijking van dit patroon zonder meer geoorloofd. Sommige gewoonten en gebruiken schoppen het tot regel. Met zulke promoties is het Nederlandse staatsrecht uiterst zuinig: algemeen wordt aangenomen dat uitsluitend de vertrouwensregel¹ en de homogeniteitsregel² daadwerkelijk regels van constitutioneel recht zijn. Het woord 'fundamenteel' in de omschrijving van constitutioneel recht betekent niet zozeer "belangrijk", maar vooral "funderend". Over wat fundamen-

SAMENVATTING

- Een grondwet verankert en begrenst staatsgezag
- De Nederlandse Grondwet is zo goed als waardenloos
- Daarin investeren is verspilde moeite

teel is en wat niet, kan men natuurlijk eindeloos soebatten.³ De grensgevallen daargelaten kunnen we stellen dat regels over de grondvesten van de overheid samen de constitutie vormen. Het begrip grondwet is beperkter. Onze Grondwet bevat slechts geschreven regels en is bovendien onvolledig. Allerlei constitutionele normen zijn in gewone wetten vastgelegd. Omgekeerd is niet alles wat in de Grondwet staat, onderdeel van de constitutie. Grondwetsbepalingen kunnen in onbruik raken (vonnissen van de bestuursrechter worden zelden of nooit in het openbaar uitgesproken⁴), achterhaald zijn doordat een verdrag hetzelfde beter regelt (het eigendom is beter beschermd door het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens) of een zodanig triviaal karakter hebben dat men moeilijk kan volhouden dat de betreffende norm fundamenteel is (de Grondwet bepaalt dat de beide Kamers der Staten-Generaal hun eigen griffier benoemen). Op de voorbeelden is ongetwijfeld van alles af te dingen. Zo worden rechterlijke vonnissen door publicatie op het internet "openbaarder" dan wanneer de rechter ze voor een handjevol belangstellenden voorleest en onderstreept de bepaling over de griffier de zelfstandigheid van de Staten-Generaal. Toch hadden de bepalingen prima in een gewone wet kunnen staan. Voor de meerderheid van de grondwetsbepalingen geldt echter dat ze van constitutionele orde zijn.

FUNCTIE VAN EEN GRONDWET: VERANKERING EN LIMITERING STAATSGEZAG

De constatering dat de Grondwet een deelverzameling is van het geheel aan constitutionele regels, doet de vraag rijzen wat het nut is van het vastleggen van sommige van die regels in de Grondwet. In de eerste plaats leidt de opname van een regel in de canon van de Grondwet ertoe dat die regel een bijzondere juridische status krijgt. Onderdanen van de staat mogen erop vertrouwen dat de garanties die de Grondwet biedt, door de staat in acht genomen zullen worden. Een Grondwet is het juridische kompas van de overheid. In de tweede plaats heeft een geschreven Grondwet een politiek-filosofische relevantie. Voor dit aspect moeten we te rade bij de vertrouwde geschiedenis van de Reformatie en wat daarop volgde. De kerkscheuring leidde een reeks (gods-)dienstoorlogen in die er uiteindelijk in resulteerden dat gebroken werd met de idee dat het gezag van

De waardenloze Nederlandse Grondwet

de staat verband houdt met een goddelijke opdracht of adellijke privileges. Het gezag van de staat was daarmee van zijn fundament ontdaan.⁵ Ideeën over de soevereiniteit van het volk en de vrijheid van het individu vulden deze leemte. Op grond van een tussen burgers gesloten maatschappelijk verdrag diende de staat voortaan als het vehikel voor de ontwikkeling van de burgerlijke vrijheid. Sinds de opstandige Amerikaanse staten in 1787 hun samenwerking bezegelden in een politiek contract en de Fransen in de periode 1789-1804 aan de lopende band Constituties produceerden, heeft dit voor-

beeld breed navolging gevonden. Het maatschappelijk verdrag werd letterlijk te boek gesteld. Grondwetten bieden sindsdien een voor eenieder kenbare verankering en limitering van het staatsgezag. Afgezien van een paar voorbeelden hebben alle moderne westerse staten een geschreven Grondwet.⁶ Daarin vinden we doorgaans bepalingen over de vraag bij wie de soevereiniteit ligt, welk type samenleving de politieke gemeenschap nastreeft, wat de samenstelling, bevoegdheid en onderlinge verhouding van staatsorganen is en welke garanties burgers in relatie tot die organen hebben. Met name

‘VASTLEGGING VAN WAARDEN IN DE GRONDWET BRENGT NIET AUTOMATISCH TEWEEG DAT DE POLITIEKE EN MAATSCHAPPELIJKE WERKELIJKHEID MEE VERANDEREN. GRONDWETTEN MAKEN GEEN SAMENLEVINGEN: HET IS ANDERSOM.’

voor Amerikanen heeft de Grondwet een samenbindende en stuwende kracht: ze dragen de grondwetsteksten bij wijze van spreken als teken om hun arm en als een band op hun voorhoofd.

DE GERINGE RELEVANTIE VAN DE NEDERLANDSE GRONDWET

Als de belangrijkste functies van grondwetten in moderne westerse landen die van het legitimeren en begrenzen van het staatsgezag zijn, dringt de vraag zich op hoe de Nederlandse Grondwet hierop scoort. Niet al te best, zou ik menen. Ter illustratie: de Grondwet zwijgt over de grondslag van het staatsgezag,⁷ en anders dan men zou verwachten, beroepen critici van het kabinet-Balkenende IV die overheidsbemoeienis afdoen als betutteling zich niet op de grondwettelijke bescherming van de persoonlijke levenssfeer maar op buitengrondwettelijke normen. Het lijkt wel of de Grondwet er niet toe doet. Hiervoor zijn diverse verklaringen. Ik geef er drie.

1. HISTORISCH GEGROEID

De eerste is een dooddoener, maar dat is kenmerkend voor waarheden als koeien: de geringe relevantie van de Nederlandse Grondwet is historisch gegroeid. Afgezien van de zestiende-eeuwse Opstand en wat gerommel in 1798 heeft dit land nooit te maken gehad met de grillen van de revolutie. Vanaf het allereerste statelijke begin werd gestreefd naar consensus in het besturen van de publieke zaak. Als na de Bataafse tijd, in november 1813, de zoon van de laatste stadhouder op uitnodiging in Scheveningen landt en aangeeft uitsluitend te willen regeren binnen de kaders van een wijze constitutie, kiezen G.K. van Hogendorp en de zijnen ervoor een Grondwet te ontwerpen waarin ze aansluiten bij bekende ambten en bevoegdheden uit de tijd van de oude, maar ook de nieuwe Republiek. Incrementele constitutionele ontwikkeling heeft in de weg gestaan aan conceptuele helderheid. Daardoor is het moeilijk varen op het kompas van de Nederlandse Grondwet. De traditie van de Nederlandse grondwetten is er een van compromissen, niet van grote woorden en weidse gebaren.

2. GRENZELOOS VERTROUWEN IN DE WETGEVER

In de tweede plaats is de Grondwet onbelangrijk als gevolg van een grenzeeloos vertrouwen in de wetgever. Op allerlei terreinen mag de wetgever naar bevind van zaken handelen.⁸ Uiteraard slaat

de Grondwet hier en daar piketpalen: inperking van de vrijheid om verenigingen op te richten is slechts toegestaan als dat in het belang is van de openbare orde, de regering moet er voor zorgen dat in iedere gemeente een voldoende aanbod van openbaar onderwijs is, meerderjarige Nederlanders kiezen de Tweede Kamer en rechters worden voor het leven benoemd. Maar over wat de formules “openbare orde” en “voldoende aanbod” inhouden, op welke misdrijven als bijkomende straf ontzetting uit het kiesrecht staat en of rechters mogen bijklussen als minister of advocaat laat de Grondwet zich niet uit. De wetgever heeft de vrije hand, en krijgt steeds meer ruimte. Sinds de grondwetsherziening van 1983 heet dat “deconstitutionaliseren”. De gedachte is dat, nu grondwetswijziging bijna ondoenlijk is, er zo weinig mogelijk in de kluis van de Grondwet besloten moet liggen. Het daarmee gepaard gaande verlies aan houvast wordt gezien als gewenste flexibilisering. Dat argument snijdt hout, maar het gevolg is wel dat de Grondwet steeds meer is uitgekleed. Zonder franje, maar (goeddeels) ook zonder ambitie of normatieve kaders speelt de Grondwet nauwelijks een rol van betekenis in maatschappelijke of politieke debatten.

3. HET ONTBREKEN VAN EFFECTIEVE SANCTIONERING

Een derde verklaring voor de onbeduidendheid van de Grondwet is dat het aan effectieve sanctionering ontbreekt. Een Grondwet heeft van nature een wat navelstaarderig karakter: ze richt zich vooral tot organen van de staat. Die organen staan in een onderlinge verhouding tot elkaar, en het is een goed gebruik om daarbij uit te gaan van gescheiden machten en wederzijdse controle. Het ontbreekt in ons stelsel echter aan een arbiter die zijn oordeel bindend aan de andere organen op kan leggen. In veel westerse landen vervult ofwel een speciale rechter (zoals in België, Duitsland, Frankrijk, Spanje of Italië) ofwel de gewone rechter (bijvoorbeeld in de Verenigde Staten, Canada en Zweden) die arbitrerende rol. Het bestaan van zo’n rechter hangt vaak samen met de staatsvorm. Zo is er in federaties als België, Amerika en Duitsland behoefte aan een onafhankelijke scheidsrechter die competentiegeschillen tussen de federale overheid en de deelstaten kan beslechten.⁹ Ook de beschermwaardigheid van grondrechten is voor veel landen (zowel federaties als eenheidsstaten) aanleiding geweest een

Constitutioneel Hof op te richten. Waar zo’n rechter kan worden ingeschakeld, heeft de Grondwet vaak aanmerkelijk meer vlees op de botten dan in Nederland. Dat is ook wel logisch, want zodoende hoeven rechters bij het beslechten van geschillen niet bij hun eigen geweten te rade gaan maar kunnen zij, zoals het in de trias politica betaamt, zich laten leiden door normen die de grondwetgever heeft vastgesteld. Daar staat tegenover dat in het verleden gedane uitspraken van deze rechters doorgaans de status hebben van op z’n minst gezaghebbende, en soms zelfs bindende uitspraken over wat de Grondwet bij nog te rijzen vragen of problemen betekent. Een waardenvolle Grondwet en een constitutionele rechter zijn in deze constructie communicerende vaten. In Nederland echter niets van dit alles. De Grondwet verbiedt de rechter uitdrukkelijk om wetten te toetsen op hun grondwettigheid.¹⁰ De vraag of voorgestelde wetgeving grondwettig is, wordt door de regering en de Staten-Generaal zelf beantwoord.¹¹ Daarbij kunnen ze gebruik maken van de adviezen van de gezaghebbende Raad van State, maar van enige binding aan die adviezen is geen sprake.

OVERTROKKEN VERWACHTINGEN VAN DE GRONDWET

Tegen de achtergrond van deze misschien ont-nuchterende conclusie steken allerlei recente initiatieven om de Grondwet in de schijnwerpers te zetten, schril af. Het bontst vond ik nog wel de suggestie om nieuwe Nederlanders bij het uitreiken van hun paspoort een eed af te laten leggen op de Grondwet. Wat heeft het voor nut burgers trouw te laten zweren of beloven aan een verzameling technocratische bepalingen over een kiesstelsel met evenredige vertegenwoordiging, de taak van de Algemene Rekenkamer of het toezicht op waterschappen? Zo’n op Amerikaanse leest geschoeide inburgeringsceremonie-met-ee-d-op-de-Grondwet is door opinielers van rechts (Bolkestein, Verdonk) tot links (PvdA integratie-intellectueel Paul Scheffer) als op z’n minst interessant beoordeeld. Je zou bijna gaan denken dat men geen idee heeft van de eigenlijke inhoud van het zo bewierookte docu-

ment. Er zijn nog andere voorbeelden. Minister Ter Horst stelde vorig jaar in het NRC Handelsblad dat deze tijd niet alleen vraagt “om een Grondwet die registreert en normeert maar ook om een Grondwet die een educatieve, instructieve en bindende functie heeft”. Op verzoek van de ChristenUnie wordt binnenkort een staatscommissie ingesteld die onder meer gaat nadenken over het uitbreiden van de grondrechtencatalogus en het opnemen van een inleidende tekst (preambule) bij de Grondwet.¹² In haar verkiezingsprogramma bepleit de ChristenUnie, evenals voorloper GPV dat deed, de oprichting van een Constitutioneel Hof, dat moet gaan beoordelen of de wetgever de Grondwet heeft geschonden.¹³ Het is alles parels voor de zwijnen. Toegegeven, de Grondwet is niet onveranderlijk, maar de ervaring leert dat het aan de voor grondwetswijziging benodigde eensgezindheid maar al te vaak ontbreekt. Fundamenteler is het probleem dat vastlegging van concepten en waarden in de Grondwet niet automatisch teweegbrengt dat de politieke en maatschappelijke werkelijkheid mee veranderen. Grondwetten maken geen samenlevingen: het is andersom. Al eeuwenlang werken we met polderconstituties. Nu het resultaat daarvan een uitgeklede Grondwet is, moet er heel wat gebeuren voordat de Nederlandse samenleving zich op een inhoudelijk constitutioneel kompas zal willen richten. Het is maar zeer de vraag of we jaloers moeten zijn op landen waar het anders is. In al die landen stond immers een ernstige maatschappelijke crisis aan de wieg van de hernieuwde constitutionele identiteit. De Nederlandse Grondwet is waardenloos, en zo lang een revolutie uitblijft, komt daar naar mijn stellige overtuiging geen verandering in. Tot die tijd moeten overheidsorganen het doen met wat wordt overgeleverd aan constitutionele prudentie, en dat gaat ze tot dusver heel behoorlijk af.¹⁴ Moge de Grondwet nog lang onbelangrijk blijven. ■

Een uitgebreidere versie van dit artikel is te vinden op www.wi.christenunie.nl.

EINDNOTEN

¹ Een bewindspersoon die blijkt niet over het vertrouwen van de Staten-Generaal te beschikken, moet zijn ontslag aanbieden aan de Koning, of bevorderen dat de Koning de betreffende Kamer ontbindt. De laatste jaren is het

Mentko Nap is docent Staatsrecht Rijksuniversiteit Groningen en lid van de steunfractie van de ChristenUnie in de gemeenteraad van Groningen.

Nieuwe debatsite

INTERVIEW MET HARMJAN VEDDER

gebruikelijk geworden deze opties te combineren.

² Bewindspersonen huldigen in de openbaarheid gelijk-luidende standpunten, of: de regering spreekt met één mond. Zonder deze regel is parlementaire controle van het regeringsbeleid uiterst moeizaam, omdat bewindspersonen zich achter elkaar kunnen verschuilen. De gang van zaken rond de portefeuillewissel van minster Verdonk in november 2006 (VVD-bewindspersonen kregen de ruimte om hun onvrede met het kabinetsbesluit wereldkundig te maken) was een ernstige schending van de homogeniteitsregel. Het was niet de eerste, maar ook niet de laatste keer dat mevrouw Verdonk selectief omging met de door haar zo vaak beleden platitude “regels zijn regels”.

³ Zie hierover aflevering 5, jaargang 1998 van het *Nederlands Juristenblad*; aflevering 3, jaargang 2002 van *Regel-Maat* en het recent verschenen boek *De Grondwet herzien – 25 jaar later*, uitgave van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, directie Constitutionele Zaken en Wetgeving, Den Haag 2008, in te zien via <<http://www.minbzk.nl/actueel/111423/de-grondwet-herzien>> (geraadpleegd 28 april 2009).

⁴ Ten tijde van het afronden van deze bijdrage werd bekend dat de Maastrichtse bestuursrechter voortaan in alle zaken openbaar uitspraak zal doen. Dat voor zoiets een persbericht wordt uitgegeven, laat zien hoe uitzonderlijk het kennelijk is.

⁵ Korthedshalve vat ik hier een proces van bijna drie eeuwen samen in twee zinnen. Zeer uitgebreid en fundamenteel hierover G. Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, Berlijn: Springer 1919. Recenter en toegankelijker G.F.M. van der Tang, *Grondwetsbegrip en grondwetsidee* (diss. Rotterdam), Deventer: Gouda Quint 1998. De Nederlandse staat was de vreemde eend in de bijt van zestiende en zeventiende-eeuwse staten. De opstand tegen de Spaanse koning Philips II leidde tot een voor die tijd hypermoderne statelijke constructie. Dat was overigens tegen heug en meug, nadat bleek dat geen buitenlands gekroond hoofd het aandurfde zich tot aartsvijand van de Spanjaarden te maken door vorst te worden in de Lage Landen. Van lieverlee namen de Staten-Generaal daarom het bestuur over de zeven verenigde Nederlanden op zich. Zij regeerden conform de eerder gesloten Unie van Utrecht. Om die reden wordt de Unie van Utrecht wel de eerste geschreven Grondwet genoemd. Zie De Nederlandse Opstand. Constitutie, autonomie en soevereiniteit, in: E.H. Kossmann, F.R. Ankersmit, W.E. Krul, *Geschiedenis is als een olifant*. Een keuze uit het werk van E.H. Kossmann, Amsterdam: Bert Bakker 2005, pag. 53-111.

⁶ Het Verenigd Koninkrijk heeft geen geschreven Grondwet. Israël, Nieuw-Zeeland en Zweden kennen niet één Grondwet maar beschouwen een verzameling basiswetten als de constitutie.

⁷ De in allerlei opzichten uitzonderlijke Staatsregeling voor het Bataafsche Volk van 1798 erkende de volkssoevereiniteit. Nadien is het nooit meer van een soevereiniteitsopdracht aan volk, koning, God of parlement gekomen. Voor juristen heeft soevereiniteit overigens niet zoveel te maken

met hoogste macht in de rechtsorde, als wel de verbindingheid van de rechtsorde.

⁸ Denk aan de mogelijkheid tot beperking van grondrechten: uitsluitend bij de godsdienstvrijheid, de onderwijsvrijheid en de vrijheden van vereniging, vergadering en betoging zijn grenzen gesteld aan ingrijpen door de wetgever. De overige grondrechten, zoals de vrije meningsuiting en de lichamelijke onschendbaarheid, zijn overgeleverd aan de actuele inzichten van de wetgever. In de ons omringende landen (met name Duitsland) gaat men uit van een veel inhoudelijker omschrijving van grondrechten, waar ook de wetgever aan is gebonden. Dat hangt voor een belangrijk deel samen met de na te bespreken mogelijkheid van constitutionele toetsing.

⁹ In de Franse eenheidsstaat treedt de Conseil Constitutionnel op als arbiter bij competentiegeschillen tussen de regering en het parlement. De grondwetsherziening van 2008 maakt mogelijk dat de Conseil gaat functioneren als hoeder van grondrechten.

¹⁰ Op 2 december 2008 heeft de Eerste Kamer met een meerderheid van 37 tegen 36 een voorstel tot wijziging van de Grondwet van het Tweede Kamerlid mw. Halsema (GroenLinks) aangenomen. Het voorstel, als wet gepubliceerd in *Staatsblad* 2009, nr. 120, verleent de gewone rechter de bevoegdheid wetten te toetsen aan bepaalde grondrechten. Omdat het om een grondwetsherziening gaat, zal na de eerstvolgende verkiezingen voor de Tweede Kamer nogmaals over het voorstel gestemd moeten worden. Het is hoogst onzeker dat de voor grondwetswijziging benodigde tweederde meerderheid dan zal worden behaald.

¹¹ De rechter mag wel toetsen of wetten in overeenstemming zijn met verdragsbepalingen waaraan burgers rechten kunnen ontleen. De Grondwet bevat echter voornamelijk regels waarvoor geen equivalent te vinden is in verdragen, zodat wetten op die terreinen gevrijwaard zijn van rechterlijke beoordeling.

¹² De opdracht van de staatscommissie is al sinds 26 januari 2009 bekend, maar van benoeming van leden ter vervulling van deze doorgaans eervolle taak is het nog steeds niet gekomen. Zie voor de actuele stand van zaken <<http://www.minbzk.nl/onderwerpen/grondwet-en/grondwet-en-statuut/staatscommissie>> (geraadpleegd 28 april 2009).

¹³ Toetsing door een bijzonder Hof is een wezenlijk andere figuur dan de toetsingsmogelijkheid die het wetsvoorstel van mw. Halsema (hiervóór, noot 13) wil introduceren. Er kleeft een waslijst aan bezwaren aan Halsma's idee. Waarom hebben de ChristenUnie-fracties van zowel de Tweede als de Eerste Kamer met dit rare voorstel ingestemd?

¹⁴ C.A.J.M. Kortmann is in zijn afscheidscollege Staatsrecht en raison d'Etat, Deventer: Kluwer 2009 weliswaar kritisch over de hedendaagse staat, maar erkent dat verbetering niet zozeer gezocht moet worden in grondwetsherzieningen maar veeleer in het bewerkstelligen van een “vak-kundige, zuinige, betrouwbare, efficiënte, realistische overheid” (pag. 29).

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Wat is Opunie?

Opunie is een christelijke politieke opiniesite, een initiatief van het WI. Een groep enthousiaste bloggers schrijft vlijmscherpe opiniestukken, waar bezoekers op kunnen reageren. Daarnaast verschijnt er elke woensdag een gastcolumn en een wekelijkse politieke cartoon.

Wie schrijven er onder anderen op Opunie?

Het blogteam bestaat uit jonge mensen met verschillende achtergronden. Sommigen zijn lid van de ChristenUnie, anderen kijken vanuit een wat andere invalshoek naar politiek. Wel hebben ze allemaal gemeen dat ze hart hebben voor christelijke politiek. Juist daarom willen ze discussie losmaken, om de christelijke politiek vitaal te houden.

En er doen ook bekende auteurs mee, begreep ik?

Klopt, elke woensdag is er een gastcolumn van mensen als Gert Schutte (oud-fractievoorzitter GPV in de Tweede Kamer) Bas Plaisier (oud-scriba PKN), Anne Westerduin (hoofdredacteur Eva), George Harinck (hoogleraar geschiedenis aan de VU) en Jurn de Vries (oud-hoofdredacteur ND, oud-lid Eerste Kamer) en vele anderen.

Zijn er veel bezoekers?

We hebben maandelijks ongeveer 4000 bezoekers. En dat mogen er nog veel meer worden, zodat we

een actief en levendig platform worden voor discussie over christelijke politiek.

Over welke thema's gaat het nu?

Op het moment discussiëren we veel over de opkomst van Wilders, de ontwikkelingen in Europa, duurzaamheid en de grenzen van de christelijke politiek. Ook volgen we het kabinet en de ChristenUnie kritisch. En zo hoort het.

Kan iedereen reageren?

Ja! Het platform is niet alleen voor jongeren. De discussies gaan iedereen aan en zijn voor jong en oud. We hopen dat zoveel mogelijk mensen zich aansluiten bij Opunie en mee gaan doen. De ChristenUnie kan feedback en kritische discussie goed gebruiken, juist nu we zulke grote verantwoordelijkheden hebben als regeringspartij. Dat houdt de partij scherp. ■

Zie www.opunie.nl

ISLAMTOUR

Het WI gaat met een Islamtour het land in. In drie grote bijeenkomsten in Rotterdam, Utrecht en Groningen gaat Gert-Jan Segers in debat met moslims, christenen, wijkbewoners en bestuurders. Segers is momenteel bezig met het schrijven van een boek over de islam, dat in september bij het WI verschijnt.

22 juni – Rotterdam

Gert-Jan Segers in debat met o.a. Cynthia Ortega, ds. Marten de Vries, Eimert van Middelkoop, Fatima Elatik, Bart-Jan Spruyt en de bezoekers.

Presentatie: Herman Wegter

23 juni – Utrecht

Gert-Jan Segers in debat met o.a. Cees Rentier, Cynthia Ortega, Mirjam Bikker, André Rouvoet, Bas Heijne en de bezoekers.

Presentatie: Herman Wegter

24 juni – Groningen

Gert-Jan Segers in debat met o.a. Umar Mirza, Bernhard Reitsma, Prof. Dr. Oldenhuis en de bezoekers.

Presentatie: Wim Eikelboom

Aanmelden via wi.christenunie.nl/islamtour

DOOR WILLEM BOERMA

Regelmatig duikt de naam van de Amerikaanse protestantse theoloog Reinhold Niebuhr (1892-1971) op in discussies over de taakopvatting van politiek. In de laatstgehouden Amerikaanse presidentsverkiezingen bijvoorbeeld werd door zowel Obama als Bush naar hem verwezen. Wie is deze man en hoe is de blijvende belangstelling voor hem te verklaren? En hoe kan zijn denken voor de ChristenUnie van belang zijn? Deze tweede vraag komt aan de orde in een volgend artikel.

TUSSEN IDEALISME EN REALISME

Reinhold Niebuhr wordt algemeen erkend als de grondlegger van het Christelijk Realisme, een wetenschappelijke traditie binnen de Internationale Betrekkingen¹ die de mogelijkheid van ethische afwegingen in de (internationale) politiek niet ontkent, maar daar tegelijkertijd weinig ruimte voor ziet. Murray vat de positie van het Christelijk Realisme goed samen in de titel van zijn werk 'between power and cosmopolitan ethics'.² Niebuhr's denken is sterk gevormd door de twee wereldoorlogen, het Interbellum en de start van de Koude Oorlog. Zijn oorspronkelijk pacifistische instelling heeft hij onder invloed van deze periodes in de wereldgeschiedenis verlaten voor de positie van het Christelijk Realisme. Idealisme in de internationale politiek onderkent hij als groot gevaar:

de twee wereldoorlogen hebben volgens Niebuhr wel duidelijk gemaakt dat het kwaad niet door mensen uit te bannen is. Tegelijkertijd keert hij zich ook tegen het politieke realisme van Thomas Hobbes en Niccollo Machiavelli: een dergelijk realisme leidt tot een situatie van voortdurende oorlog en spanning. Een belangrijk adagium van dit realisme is immers: si vis pacem, para bellum.³ Niebuhr probeert met het Christelijk Realisme een tussenpositie in te nemen tussen idealisme en realisme: op grond van zijn christelijke overtuiging en op grond van 'hard-won political wisdom'.⁴ We zien die spanning tussen idealisme en realisme allereerst terugkomen in zijn mens- en wereldbeeld.

MENSBEELD: VRIJHEID EN ZONDIGHEID

Niebuhr's beschrijving van de mens als 'both creature of time and creator of history in time'⁵ geeft de reikwijdte van zijn mensvisie weer. Hij ziet een grote rol weggelegd voor de menselijke vrijheid, terwijl hij tegelijk erkent dat die vrijheid beperkt wordt door het feit dat de mens een geschapen en zondig wezen is. Niebuhr is dan ook gekarakteriseerd als 'pessimistische optimist'.⁶ Hij benadrukt in zijn mensvisie voortdurend de ambivalentie van de menselijke natuur: de mens is middels de rede in staat om zichzelf te transcenderen en boven elke historische situatie uit te stijgen. Tegelijkertijd is het zelf te groot om zichzelf te vatten en zichzelf tot doel te maken. "The twofold possibility of creativity and destruction of human freedom, accounts for the growth of both good and evil through the extension of human powers."⁷

Deze ambivalentie is volgens Niebuhr terug te voeren op de zondeval: het verkeerde gebruik van de menselijke wil markeert het einde van de mens als imago dei. De mogelijkheid tot een goed gebruik van de rede, de ontdekkingen van de natuurwetenschap, de toenemende kennis van andere talen en culturen en de toenemende interdependentie kunnen middelen zijn om de egoïstische impulsen van individuen en nationale staten enigszins te dempen. Ze zullen echter nooit voldoende zijn om de gevolgen van de zonde teniet te doen.

WERELDBEELD: STRIJD TUSSEN GOD EN MENS

Voor wat betreft Niebuhr's visie op de wereldgeschiedenis is zijn uitgangspunt helder:

God is de grond, het ultieme doel en de perfectie van ons bestaan. De geschiedenis vormt het strijdtoneel tussen God en mens. Niebuhr benadrukt dat het gaat om de strijd tussen zondige mensen en God: op basis van deze realiteit kan dus geen onderscheid gemaakt worden tussen mensen onderling en tussen volken onderling. Hij ziet de geschiedenis verder als een continue poging van mensen om de soevereiniteit van God te ontkennen en om zelf God te willen zijn. De individuele en collectieve 'will-to-power' blijven een belangrijke rol spelen. Dit leidt tot (potentieel) conflict, spanning en machtsmisbruik in relaties tussen individuen en ook tussen staten of andere collectiviteiten. De metafysische betekenis van de geschiedenis ziet Niebuhr in de persoon van Christus. De mens, die voor zichzelf een raadsel is, is niet in staat om zichzelf met God te verzoenen. Hij is door zijn mens- en zondig-zijn te beperkt. Christus heeft met Zijn kruisdood die verzoening tussen God en mensen tot stand gebracht. Daarmee is Hij het ultieme doel van de geschiedenis. Samenvattend: Niebuhr ziet een grote mate van vrijheid voor het menselijke zelf. Hij koppelt deze vrijheid aan verantwoordelijkheid en perkt de vrijheid in door te wijzen op het geschapen zijn en het zondig zijn van de mens. Morele ambiguïteit is na de zondeval de realiteit waar mensen mee hebben om te gaan. Maar welke consequenties heeft dit voor overheid en politiek?

OVERHEID: MACHT ÉN MORAAAL

Het streven naar macht ziet Niebuhr als één van de belangrijkste drijfveren van menselijk handelen. Hij ziet dit streven als een perversivering van de oorspronkelijke situatie: de 'will-to-live' is in en door de zondeval veranderd in een 'will-to-power'. Niebuhr onderscheidt hierbij verschillende soorten macht: fysieke (economische en militaire) macht, intellectuele macht en geestelijke macht. De belangrijkste taak van de overheid is om een balance of power tot stand te brengen en vervolgens in stand te houden. Deze machtsbalans bestaat voor Niebuhr in een 'wise apprehension of concurrent interests, rather than by a "sacrifice" of the "lower" to the "highest" interests.'⁸ De politieke deugd om deze machtsbalans vorm te geven is prudentia. De aldus gecreëerde machtsbalans is geen statische, maar een dynamische. Ook is dit machts-evenwicht geen doel op zich: het is voor

‘DE STAAT IS UITEINDELIJK VAN VOORBIJGAANDE AARD. EEN OVERHEID IS NU DE MEEST GEËIGENDE FORM VAN HEERSCHAPPIJ, MAAR HET IS GEEN VOOR ALTIJD VASTSTAANDE GEVEEN. NIEBUHR ZIET ALS ENIGE CONSTATE IN DE GESCHIEDENIS DE STRIJD TUSSEN GOD EN DE MENS DIE GOD WIL ZIJN.’

hem een voorwaarde om te komen tot een vorm van sociale rechtvaardigheid.

Macht sec heeft echter de moraal nodig als legitimatie. De intrinsieke behoefte van de mens aan ‘het transcendente’ en de ‘overgebleven resten’ van de oorspronkelijke rechtvaardigheid maken dat macht een legitimatie nodig heeft buiten zichzelf om effectief te zijn. Niebuhr is er van overtuigd dat macht niet alleen een materiële maar ook een immateriële basis nodig: dit appelleert aan het feit van de mens als moreel wezen. Elders formuleert hij het zo (als kritiek op de rigoreuze scheiding die Luther aanbrengt tussen Kerk en Staat): “justice degenerates into mere order without justice if the pull of love is not upon it.”⁹ Macht kan dus op langere termijn alleen effectief zijn als ze appelleert aan immateriële waarden. Niebuhr bekritiseert hierom bijvoorbeeld het Realisme waar het nationaal belang van een staat uitsluitend in termen van macht en belangen gedefinieerd wordt. Dit is te beperkt: “a narrow definition of the interest of the nation leads to the defeat of that interest.”¹⁰ De taakopvatting van een politieke autoriteit in het zoeken naar een goede verhouding tussen macht en moraal wordt door Niebuhr treffend neergezet: “politics is an effort to establish tolerable community, the sinfulness of men presupposed.”¹¹ We moeten niet te hoge verwachtingen hebben van wat met politieke middelen te bereiken is. Om dit te beseffen is het onderscheid tussen individuele en collectieve ethiek cruciaal.

TEGEN POLITIEK VOORUITGANGSDENKEN

Niebuhr heeft vanaf zijn vroege werken het onderscheid benadrukt tussen individuele en collectieve ethiek. Voor hem is bijvoorbeeld duidelijk dat (religieus) idealisten de individuele ethiek tot norm van sociaal en politiek handelen heeft gemaakt. Dit wordt met name zichtbaar in de door hen gehuldigde lineaire geschiedenisopvatting: de rationele mens is steeds meer in staat om zijn egoïstische impulsen te beheersen en ratio, rechtvaardigheid en universele waarden te laten prevaleren. Het machtsstreven wordt hiermee een artefact uit het verleden. Niebuhr verzet zich op principiële en pragmatische gronden tegen deze naïeve stellingname. Hij ziet in de liefde (agape) van Christus voor de mens de uiteindelijke norm voor het zelf als ‘free spirit’. Agape is bron en einddoel van alle

wederkerige relaties in het menselijk bestaan. Tegelijk is voor hem duidelijk dat liefde als norm van handelen vooral op individueel niveau opgeld kan doen. Voor sociale rechtvaardigheid is deze ‘perfectionist ethic’¹² irrelevant. Hij stelt zelfs dat het individuele zelf kan lijden onder het ‘collectieve zelf’ omdat het hogere normen kent. In een sociale eenheid moet immers een evenwicht gevonden worden tussen verschillende belangen en normen. Dit leidt tot een machtsbalans op basis van berekening en/of dwang: “all social cooperation on a larger scale than the most intimate social group requires a measure of coercion.”¹³ Resultaat is dat sociale rechtvaardigheid altijd van een lagere orde is dan individuele rechtvaardigheid, en zo ook moet zijn.

Interessant is ook een andere reden die Niebuhr aanvoert om aan te geven dat er verschil bestaat tussen individuele en collectieve ethiek: namelijk de mogelijkheid tot zelfkritiek. Het individu is een integrale eenheid van lichaam en geest. Dit zijn van een integrale eenheid maakt zelfreflectie en zelfkritiek mogelijk. Deze mogelijkheid tot zelfreflectie en zelfkritiek wordt minder naarmate de sociale organisatie (bijvoorbeeld een staat) groter wordt: de integrale eenheid verdwijnt. Het morele leven van een staat is dan ook van een lager niveau dan dat van een individu. Tegelijkertijd wil Niebuhr liefde (tot God en tot de naaste) als norm voor ethiek niet volledig ontdoen van zijn politiek-maatschappelijk betekenis; iets dat overigens ook een principiële onmogelijkheid zou zijn. Interessant is bijvoorbeeld zijn gedachte van een vorm van iustitia originalis. Hij wijst er op dat de drie deugden geloof, hoop en liefde een integraal onderdeel zijn van het mens-zijn; ze zijn ook niet

SAMENVATTING

- De geschiedenis vormt het strijdtoneel tussen God en mens.
- De overheid moet een balance of power tot stand brengen.
- macht moet appelleren aan gerechtigheid om daadwerkelijk effectief te zijn.

Drs. Willem Boerma werkt als statenadviseur bij de statengriffie van Provinciale Staten van Flevoland. Daarnaast werkt hij aan een proefschrift over de Augustinusreceptie bij Niebuhr en Elshout.

verloren gegaan bij de zondeval, wel verdorven. De waarde van deze drie deugden, en daarmee van het dubbele liefdesgebod, ligt in de religieuze en morele interpretatie. Niebuhr wil hiermee aangeven dat wat vóór de zondeval ‘automatisch’ in overeenstemming was met het wezen van de mens, in de zondige realiteit vorm heeft gekregen in wetten en regels. Deze verandering plaatst wetten en regels op een lagere morele orde dan de ‘law of love’ in zijn oorspronkelijke vorm: liefde als transcendentie van de wet , rechtvaardigheid als rationalisatie van deze wet van de liefde. Tegelijk biedt deze aanwezigheid van een vorm van en herinnering aan rechtvaardigheid dus mogelijkheden om tot sociale rechtvaardigheid te komen op basis van wetten en niet op basis van macht alleen. De overgebleven vorm van rechtvaardigheid biedt de mogelijkheid om uit te stijgen boven het directe eigenbelang.

DE STAAT ALS EVENWICHTSKUNSTENAAR

Voor Niebuhr domineren egoïsme en de ‘will-to-power’ het sociale proces van staatsvorming. Deze drijfveren zijn op het individuele niveau aanwezig; op het niveau van een groep, een maatschappij of een staat komen deze tekortkomingen uitvergroot terug. Binnen een groep bestaat immers minder zelfkritiek. Niebuhr is dan ook realistisch genoeg om te concluderen dat een maatschappij voornamelijk bij elkaar gehouden wordt door macht: “a nation is a corporate unity, held together much more by force and emotion, than by mind.”¹⁴ Tegelijk is macht alleen niet genoeg: een maatschappij moet bepaalde waarden delen of verwijzen naar waarden die appelleren aan het overgebleven rechtvaardigheidsgevoel van mensen. Het is een belangrijke taak van de staat (de regering) om voortdurend die balans te zoeken tussen orde en rechtvaardigheid. De staat heeft als belangrijke opdracht om de organisatie van de verschillende machten die werkzaam zijn in de eigen maatschappij en in de betrekkingen tussen staten ter hand te nemen. Hierbij is een machtsbalans en dus ‘orde’ uiteindelijk belangrijker dan de inhoud van die orde. Niebuhr keert zich in zijn staatsopvatting tegen de zogenaamde contract-theoretici. In zijn optiek is de staat het resultaat van een historisch en organisch proces, niet van een contract tussen bevolking en heersers. Hiermee hangt ook samen

de gedachte van Niebuhr dat elke sociale entiteit, en dus ook de staat, uiteindelijk van voorbijgaande aard is. Een staat is voor Niebuhr op dat moment (eerste helft 20e eeuw) de meest geëigende vorm van heerschappij, maar het is geen voor altijd vaststaand gegeven. Hij ziet als enige constante in de geschiedenis de strijd tussen God en de mens die God wil zijn. Opvallend is de conclusie van Niebuhr dat het belangrijkste morele kenmerk van de staat haar hypocrisie is. In het claimen van loyaliteit (toewijding van eigen burgers) en het zien van de gemeenschap als zijnde onderdeel van een universele waardengemeenschap is ‘dishonesty of nations () a necessity of political policy’.

CONCLUSIE

Niebuhr zoekt voortdurend een balans tussen macht en moraal. Voor hem is een balans niet alleen de meest realistische optie, maar vanuit zijn christelijke overtuiging ook de enig juiste. Ontkenning van de zondeval vormt een even groot gevaar voor de maatschappij als ontkenning van de overgebleven resten van rechtvaardigheid. ■

EINDNOTEN

¹ De Internationale Betrekkingen is een wetenschappelijke discipline.

² Alisdair H. Murray (1997), *Reconstructing Realism. Between power and cosmopolitan ethics.*

³ ‘als je vrede wilt, bereidt je voor op oorlog’

⁴ Paul Foreman (2002), *The neo-orthodox theology of Reinhold Niebuhr*, [http: www.leaderu.com/isot/docs/nie-hbr3.html](http://www.leaderu.com/isot/docs/nie-hbr3.html), 2; Een kenmerkende uitspraak in dit verband is: “it is a terrible heresy to suggest that, because the world is sinful, we have a right to construct a Machiavelian politics or a Darwinian sociology as normative for Christians.”, in: Robert MacAfee Brown ed. (1986) *The essential Reinhold Niebuhr: selected essays and addresses*, New Haven: Yale University Press , 215

⁵ Reinhold Niebuhr (1949) *Faith and history*, 55

⁶ Brown (1986), *The essential Reinhold Niebuhr*, 146/147

⁷ ibid., 139, vgl.: ibid., 105

⁸ Reinhold Niebuhr (1965), *Man’s nature and his communities. Essays on the dynamics and enigmas of man’s personal and social existence*, New York; Charles Scribner’s sons, 90

⁹ Niebuhr, *Faith and history*, 210

¹⁰ Niebuhr, *Human destiny*, 79

¹¹ Niebuhr, *Human nature*, 216

¹² Niebuhr, *The self and the dramas of history*, 202

¹³ Niebuhr, *Moral man and immoral society*, 3

¹⁴ Niebuhr, *moral man and immoral society*, 88

Gelijkheidwaardigheid van generaties in de grondwet

DOOR IJMERT MULWIJK

Keuzes vandaag hebben invloed op morgen. In de 21e eeuw geldt dat meer dan ooit. Problemen voor toekomstige generaties hopen zich op. Klimaatverandering, kernafval en staatsschuld vormen slechts een greep uit de grabbelton met intergenerationele problemen. Tijd om het principe van gelijkwaardigheid van generaties in de grondwet te verankeren.

GELIJK OF GELIJKWAARDIG?

Voor de ChristenUnie is de beschermwaardigheid van het leven een belangrijke kernwaarde. Het nog ongeboren leven is gelijkwaardig aan het geboren leven. Hierbij gaat het niet alleen over abortus of embryoselectie, maar ook over leven wat over lange tijd pas het eerste daglicht zal zien. Medisch-ethische en milieuzaken zijn twee zijdes van dezelfde medaille. In tegenstelling tot veel andere partijen kan de ChristenUnie daarom vanuit een eenduidig waardenkader het duurzaamheidsdebat aangaan. Niet vanuit een hype of vanuit angstgevoelens, maar vanuit de rechtvaardigheidsgedachte dat ieder leven gelijkwaardig is voor God.

Ieder leven is gelijkwaardig, maar daarmee niet gelijk: ieder mens is anders. Daar moet een democratische rechtsstaat ook ruimte voor geven. Wel moeten we gelijkwaardigheid nastreven. Dit kan door op te komen voor bepaalde basiskwaliteiten, zoals een goed milieu. Binnen die kaders moet de komende generatie een eigen weg vinden om het leven in te kleuren. Onze opgave nu is om de rekening niet door te schuiven naar volgende generaties. Toch kan iedereen zien dat wij op te grote voet leven waardoor er op economisch en ecologisch vlak een schuld ontstaat. Hoe moeten we daarmee omgaan? Kunnen duurzaamheid en democratie wel samen gaan?

DUURZAAMHEID VS. DEMOCRATIE

Lange termijnbeleid is voor politici in een democratie altijd moeilijk geweest. Binnen een democratie is het immers het volk van nu dat aan de macht is, niet de mensen die na ons de aarde zullen bevolken. Er zijn zoveel urgente problemen die nu opgelost moeten worden. Het is daarom verleidelijker om voor de electorale winst op de korte termijn te gaan dan om vooruit te kijken. Ook zet men het behoud van levensstijl soms voor, ondanks dat men weet dat we daarmee volgende generaties kansen ontnemen. Oud-president van de VS George W. Bush zei bijvoorbeeld: "The American way of life is

non-negotiable". Hierbij maakte hij duidelijk een keuze: levensstijl gaat vóór behoud van het milieu. Ofwel, het belang van de nu levende Amerikanen gaat boven het belang hun nakomelingen. Althans vanuit overheidsperspectief. Politiek hoort niet om electorale winst te draaien. Het gaat om het doen van het goede. Het opkomen voor komende generaties hoort daar zeker bij. Hoeveel stemmen dat oplevert is niet onbelangrijk, maar wel secundair ten opzichte van het recht doen aan een ieder. Liever een kleine partij die gaat voor het goede, dan een grote partij die zich laat lijden door de waan van de dag. Dat geldt ook voor het opkomen voor het ongeboren leven en de bijbehorende impopulaire maatregelen. Sluiten duurzaamheid en democratie elkaar dan altijd uit? Zeker niet. Ik volg Winston Churchill in zijn uitspraak dat democratie de slechtste regeringsvorm is op alle andere vormen na die ooit zijn uitgetoetst. We zullen moeten roeien met de riemen die we hebben. Binnen het democratische bestel zijn gelukkig stabiele factoren ingebouwd. De grondwet bijvoorbeeld.

DE GRONDWET

In de grondwet zijn de belangrijkste gemeenschappelijke uitgangspunten van Nederland opgetekend. De grondwet is gevormd door uitdagingen en bedreigingen uit de praktijk. Zo zijn de klassieke grondrechten ontstaan in reactie op een overheid die haar boekje wel eens te buiten ging. In de 21e eeuw is de grootste uitdaging om een leefbare wereld na te laten. Daarom is het van belang om het principe van gelijkwaardigheid van generaties in de grondwet op te nemen. Hiermee wordt tegelijkertijd een recht toegedicht aan komende generaties en een plicht opgelegd aan de huidige generatie. Waarom in de grondwet? Onze grondwet heeft een groot informeel gezag. Eenieder in Nederland wordt verondersteld de grondwet te kennen, en de grondwet is gezaghebbend in de rechtspraak. Van het plaatsen van de gelijkheidwaardigheid tussen generaties in de grondwet zal een krachtig signaal uitgaan. Niet alleen naar politici van nu, maar ook naar de generatie van morgen. De grondwet kan niet veranderd worden met een krappe meerderheid - waar het in ons meerpartijstelsel toch vaak op neerkomt. Er is een tweederde meerderheid nodig. Iets vastleggen in de grondwet heeft dan ook iets van een gemeenschappelijke

waarde in zich waar niet zomaar op teruggekomen gaat worden. Vrijwel alle Nederlanders onderschrijven het idee van gelijkwaardigheid van generaties. Ook veel wetgeving op nationaal en internationaal niveau geeft het al als beginsel aan. Het vastleggen in de Nederlandse grondwet is niet meer dan een logisch gevolg.

EEN NIEUW GRONDRECHT

De grondwet beschermt allereerst burgers tegen de overheid (klassieke grondrechten). Daarnaast zijn er in de jaren tachtig ook sociale grondrechten in de grondwet opgenomen (recht op huisvesting, gezondheidszorg, etc). Mijs inziens moeten we nu ook de gelijkheidwaardigheid van generaties als sociaal grondrecht opnemen in onze Grondwet. Sociale grondrechten vormen een inspanningsverplichting voor de overheid. Niemand kan naar de rechter stappen om de overheid te dwingen een sociaal grondrecht te realiseren. Wel kan door het parlement getoetst worden of wetten in overeenstemming zijn met de grondwet. Zeker nu er een meerderheid lijkt te ontstaan voor constitutionele toetsing is het verankeren van basiswaarden in de grondwet van groot belang. Er wordt in artikel 21 van de grondwet gesproken over een goed leefmilieu. Dit refereert echter alleen naar bescherming van de huidige Nederlanders. Een optie is daarom om artikel 21 uit te breiden. België heeft hierin het voortouw genomen door solidariteit tussen generaties op de volgende manier in de grondwet op te nemen: "Een duurzame ontwikkeling in haar sociale, economische en milieugebonden aspecten, rekening houdend met de solidariteit tussen de generaties." Het is dus mogelijk. Ook in Japan denkt men na over het verankeren van dit beginsel in hun grondwet.

CHRISTENUNIE VOORTOUW

De grondwet is zeker niet iets waar alles maar in opgetekend moet worden. Er liggen talloze claims om sociale grondrechten toe te voegen. Toch is de focus op komende generaties uniek. Naast het terechte pleidooi van de ChristenUnie om het recht op leven in de grondwet op te nemen zou de partij er goed aan doen om ook voor gelijkwaardigheid van generaties te pleiten. Op die manier laat de partij zien dat de visie op medische ethiek in een breder ethisch kader van gelijkwaardigheid van elk menselijk leven valt. ■

Gods soevereiniteit in de Grondwet

DOOR PETER BOSWIJK

De Uniefundering van de ChristenUnie “erkent Gods heerschappij over het staatkundig leven, dat de overheid door God is gegeven en in Zijn dienst staat.” Hierin wordt Gods soevereiniteit beleden. Het woord soevereiniteit duidt gewoonlijk het hoogste staatsgezag (wetgevend, rechtsprekend en uitvoerend) aan op een grondgebied. Daarnaast kan het ook de bron en de legitimatie van het overheidsgezag aanduiden.

In dit nummer spreken wij over de Grondwet, die samen met de ongeschreven staatsrechtelijke regels, het hart van onze staatsinrichting vormt. Deze staat, door het aanstellen van een nieuwe staatscommissie, weer in de aandacht.²

Het is makkelijker over Gods soevereiniteit te spreken dan te bepalen welke consequenties dit heeft voor de Grondwet. Het idee van de volkssoevereiniteit is zo algemeen geaccepteerd dat wij geneigd zijn om haar vruchten als gegeven te beschouwen en te kleden in een ons aangenaam christelijk gewaad. Het is daarom geen overbodige luxe na te gaan wat wij bedoelen met Gods soevereiniteit en welke staatkundige gevolgen deze opvatting heeft (par. 2). Deze positie wordt hier afgezet tegen de volkssoevereiniteit als de andere legitimatie van het overheidsgezag (par. 3).³ Daarna zal worden ingegaan op twee onderwerpen

in de parlementaire geschiedenis waar deze twee legitimaties een rol hebben gespeeld (par. 4). Tenslotte nemen we de balans op (par. 5).

1. GODS SOEVEREINITEIT: HET DROIT DIVIN

GODS SOEVEREINITEIT IN DE BIJBEL

Met het begrip ‘Gods soevereiniteit’ wordt de opvatting aangeduid dat God de bron is van alle gezagsuitoefening op aarde. Zo getuigt de Heilige Schrift: ‘God is Koning over de hele aarde’ en ‘de aarde is van de Heere en al wat ze bevat, de wereld en wie er wonen.’ In staatsrechtelijke termen: God heeft zowel territoriale als personele soevereiniteit over de hele aarde. Hij is daarin ‘Rechter, Wetgever en Koning.’

Deze soevereiniteit over de menselijke samenleving oefent Hij echter niet direct maar indirect uit. Als Soeverein stelt Hij een orde in de wereld,

waarin sommigen hoofdschap hebben en met Zijn gezag zijn bekleed. Op deze wijze bezit Hij alle naties en stelt Hij de koningen van de volken aan om te regeren. Hij zalft ze en werpt ze neer, naar de raad van Zijn wil. Daarom worden zij in de Schrift ook goden genoemd, in wier vergadering God staat. Zij regeren voor Hem als gezalfden van de Heer en staan in Zijn dienst. Het getuigenis van de apostelen van de Heer is eenduidig dat ‘de machten die er zijn, door God zijn ingesteld,’ dat de overheid ‘Gods dienaars’ is en wij ons daarom onder ‘de koning als hoogste machthebber’ moeten schikken.

Ons is geopenbaard dat Christus, als mens, de soevereiniteit is opgedragen, die Hij als Koning der koningen in een toekomstig universeel koninkrijk zal uitoefenen, ‘want Hij moet Koning zijn, totdat Hij alle vijanden onder Zijn voeten heeft gelegd.’ Daarom klinkt nu reeds tot alle aardse gezagsdragers de

oproep: ‘Nu dan, koningen, handel verstandig! Kus de Zoon, opdat Hij niet toornig wordt.’ Erken Hem als Soeverein!

HET STAATSRECHT

Deze leer van Gods soevereiniteit is vol betekenis voor het maatschappelijke leven. Als een God van orde heeft Hij een vaste orde gesteld in de maatschappij. Daarin bestaan verschillende ordeningen, die onder hoofdschap (gezagsdragers) verenigd zijn. Dit gezag behoort zich daarom aan Gods wil te onderwerpen. In het staatsrecht is deze leer ook wel aangeduid als het droit divin, het goddelijk recht. De koning heeft als staatshoofd⁴ een direct van God afgeleide soevereiniteit en is alleen tegenover God daarvoor verantwoording schuldig. Hij regeert bij de gratie Gods.

Trouwe staatsmannen hebben deze leer willen beschermen tegen bespotting en gelijkstelling aan

‘HET DROIT DIVIN IS NAMELIJK NIET ALLEEN DE LEGITIMATIE, MAAR OOK DE BEGRENZING VAN HET GEZAG. DE OVERHEID IS NIET DE ENIGE ORDENING VAN GOD. HET HUWELIJK EN HET GEZIN VORMEN NOG OUDERE GODDELIJKE INSTELLINGEN EN DE GEZAGSDRAGERS DAARVAN HEBBEN EVENZEER EEN DROIT DIVIN.’

absolutisme en willekeur.⁵ Het droit divin is namelijk niet alleen de legitimatie, maar ook de begrenzing van het gezag. De koning of overheid is niet de enige ordening van God. Het huwelijk en het gezin⁶ vormen een nog oudere goddelijke instelling en de gezagsdragers (hoofden) daarvan hebben evenzeer een droit divin.⁷

Het doel van het gezag is de zegen te geven die tot het desbetreffende hoofdschap behoort. De bijzondere zegen die de koning, bij de gratie Gods, geroepen is te bedienen, is het dienen van de publieke gerechtigheid.⁸ Dit doet hij door de gemeenschap te beschermen, de orde en gezamenlijk gemaakte wet te handhaven, boosdoeners te straffen, op te treden tegen misbruik van gezag, en zich te ontfemen over degenen die zijn beroofd van hun door God gegeven hoofden, de weduwen en wezen. Hij hoeft daarin niet neutraal te zijn, maar moet het hoofdschap van anderen eren, want uiteindelijk is hij de garantie van eenieders droit divin. Deze door God gegeven orde is de kern van een christelijke maatschappijvisie. Zonder deze orde valt de samenleving uit elkaar in individuen.⁹ Binnen deze orde bestaat gelijkwaardigheid tussen mensen als beelddragers van God, maar ongelijkheid naar hun positie als man of vrouw, meester of knecht, oud of jong, etc. De Grondwet is hier een verbond tussen vorst en volk. De volksvertegenwoordiging vertegenwoordigt en verdedigt de belangen van de burgers.¹⁰ Zo heeft het invloed bij de koning en vormen zij samen de wetgever. De koning is daarom onafhankelijk van de (vertegenwoordigde) burgers in het uitoefenen van zijn opdracht. Hierdoor ontstaat er dualisme tussen vorst en volk(svertegenwoordiging). Het grootste gevaar in deze orde is elke uitoefening van gezag en elk handelen die niet hun oorsprong en uitoefening vinden in de gegeven orde.

2. VOLKSISOEVEREINITEIT

HET MAATSCHAPPELIJK VERDRAG

Als droit divin betekent dat de bron van het overheidsgezag in Gods ordening ligt, dan ligt bij de volkssoevereiniteit de bron van het overheidsgezag in het volk. Deze weergave is echter niet geheel juist. De volkssoevereiniteit is namelijk causaal verbonden met de positie van de mens als autonoom individu, dat wil zeggen die zichzelf de wet voorschrijft.¹¹ In deze opvatting is deze autonome mens

van nature onbevlekt en moet hij in zijn streven naar zelfontplooiing niet belemmerd worden. Orde, gezag en ongelijkheid worden gezien als iets onnatuurlijks en kwaadaardigs, omdat zij het individu beperken.¹² De enige rechtvaardiging voor beperkingen kan in de mens zelf liggen, die door middel van een maatschappelijke overeenkomst hiermee heeft ingestemd. Op deze manier wordt de volkssoevereiniteit geboren. De twee politieke loten aan deze stam, liberalisme en socialisme, verschillen alleen in de mate en het doel van de soevereiniteitsoverdracht. In onze dagen staan zij verenigd voor ons in het sociaal-democratisch denken dat de ideologische grondslag is van nagenoeg het gehele politieke landschap.¹³

STAATSRECHT

Volkssoevereiniteit wordt onmiddellijk gekoppeld aan democratie.¹⁴ Het woord democratie betekent ook ‘het volk regeert.’ Elk gezag moet zijn legitimatie ontlelen aan het zelfbeschikkingsrecht van de autonome mens. Als gevolg daarvan is er alleen het individu en het volk. Het volk en het staatsgezag vallen dan samen. Dit leidt tot een monistische praktijk. Directe democratie past daarom het beste bij volkssoevereiniteit. Men erkent dan ook dat om praktische redenen gekozen wordt voor een representatieve democratie. De kernwaarde van de volkssoevereiniteit is de gelijkheid van de autonome mens. Het doel van het gezag is het garanderen en bevorderen van de zelfontplooiing en emancipatie van de autonome mens. De grens van het gezag is de autonome mens. De grootste gevaren zijn mensen die deze autonomie ontkennen en structuren die dit belemmeren. De gelijkheid van de autonome mens gaat als een bulldozer over de door God gestelde orde heen.

SAMENVATTING

- Gods soevereiniteit impliceert legitimatie en begrenzing van gezag.
- Onze Grondwet spreekt niet over droit divin of volkssoevereiniteit
- Volkssoevereiniteit heeft het dualisme tussen overheid en burger ondermijnd.

Mr. Peter Boswijk is als promovendus verbonden aan de Afdeling Staats- en Bestuursrecht van de Universiteit Utrecht.

3. GODS ISOEVEREINITEIT EN VOLKSISOEVEREINITEIT EN DE NEDERLANDSE GRONDWET

Wanneer wij de huidige Grondwet overzien zullen wij geen woord vinden over volkssoevereiniteit of droit divin als legitimatie van het overheidsgezag.¹⁵ De begrippen Gods soevereiniteit of volkssoevereiniteit zijn in de parlementaire geschiedenis wel van belang geweest voor een breed scala van onderwerpen, waarvan wij hier de inhoud van een preambule en het dualistische stelsel behandelen.

DE PREAMBULE

Een preambule kan verwijzen naar de geschiedenis, waarden of de grondslag van het overheidsgezag.¹⁶ Nederland kent al heel lang geen preambule.¹⁷ De christelijke fracties hebben regelmatig een preambule willen opnemen waarin God wordt erkend als de grondslag van het overheidsgezag. Het onderwerp kwam expliciet naar voren bij de behandeling van de Grondwetwijziging van 1983. De kleine christelijke partijen (SGP, GPV en RPF) gaven daarin een krachtig pleidooi voor een dergelijke preambule. De heer van Rossum (SGP) vond dat de Grondwet door het ontbreken van een dergelijke preambule ‘nu geen verweer biedt tegen aanslagen in naam van de volkssouvereiniteit.’ Volgens de heer Leerling (RPF) was het droit divin niet afhankelijk van veranderde meningen van mensen. ‘Je wordt ook in deze gedwongen een keus te maken. Laten we dan het beste kiezen wat er is: onze wetten afstemmen op die van de Heere God en de volkssoevereiniteit in al haar consequenties afwijzen.’ De heer Schutte (GPV) meende eveneens ‘dat met name het ontbreken van een richtinggevend inleidend artikel kan wijzen in de richting van de volkssoevereiniteit.’ De Regering wees deze verzoeken af. De Minister verwees daarbij naar de maatschappelijke verscheidenheid en stelde dat een preambule van deze soort niet past bij het gelijkheidsbeginsel in artikel 1 van de Grondwet.¹⁸ Volgens hem was het gelijkheidsbeginsel ‘de vlag van de Grondwet.’ Christelijke partijen hoeven ook thans niet te verwachten dat een preambule een verwijzing naar het droit divin zal bevatten. De Minister heeft dit duidelijk aangegeven.¹⁹ De enige wijze waarop Minister ter Horst Gods heilige Naam gebruikte was in misbruik. De kern van de volkssoevereiniteit, het autonome individu, is, in de vorm van artikel 1, de ‘vlag’ en werkelijke preambule van de Grondwet

geworden. Dit is de dragende waarde van onze samenleving. De ChristenUnie wil een preambule die uitdrukking geeft aan ‘de historische identiteit en de dragende waarden van de Nederlandse samenleving.’²⁰ Waarom? De erkenning van Gods soevereiniteit is thans geschiedenis en gelijkheid, zelfbeschikking en volkssoevereiniteit zijn nu dragende waarden. Een dergelijke preambule is een openlijke belijdenis van volkssoevereiniteit.

HET DUALISTISCHE STELSEL

Wij hebben gezien dat dualisme tussen koning en volk(svertegenwoordiging) een uitdrukking vormt van het droit divin. De volkssoevereiniteit heeft dit dualistische stelsel ondermijnd, door het uithollen van de positie van de Koning en democratisering. Regelmatig hebben de christelijke fracties op de bres gestaan voor de positie van de Koning, in het bijzonder bij de Grondwetsherziening van 1983.²¹ Het hoofdschap van de Koning werd op allerlei manieren aangetast. Zo verloor hij onder andere het hoofdschap over de regering, de uitvoerende macht, het opperbestuur over de buitenlandse betrekkingen, het benoemingsrecht van de voorzitters van de kamers en ook de rechtspraak hoefde niet meer in zijn naam te geschieden. De heer Schutte kon daarom het verbond tussen vorst en volk niet meer in de Grondwet terugvinden. De RPF-fractie twijfelde of de Grondwet zo voldoende waarborg bevatte tegen een ondergraving van het dualistisch staatsbestel vanuit de volkssoevereiniteit. De regering achtte de Grondwet alleen dualistisch van opzet, en monistisch in praktijk. Dit vond, volgens de Minister, zijn grondslag in de volkssoevereiniteit, die louter staatsrechtelijk op democratie neerkwam. Op deze volkssoevereiniteit was het Nederlandse parlementaire stelsel gebouwd. Het volk, en geen andere macht, moest uiteindelijk zijn eigen bestemming bepalen. Daartegenover zien wij democratisering. Naast de rol van het parlement en regeerakkoorden, de gekozen burgemeester, de gekozen minister-president, is dit vooral zichtbaar bij het referendum als directe democratie. Hier hebben de christelijke fracties zich echter niet geheel eenduidig geuit. Een voorbeeld is het debat over het referendum in 1993. Daarin keerde De RPF en de SGP zich tegen het referendum, omdat dit een uitdrukking zou vormen van volkssoevereiniteit, terwijl de GPV zich een gematigd voorstander toonde. De heer Leerling en

Colump

Raad van State

DOOR TIM VREUGDENHIL, THEOLOOG EN PREDIKANT VAN STADSHARTKERK AMSTELVEEN

Terwijl de kiezer steeds meer op drift raakt, klinkt onder intellectuelen de roep om wijziging van het Nederlandse politieke bestel. Bij de presentatie van het jaarverslag 2008 van de Raad van State noemde de vice-president, mr. Herman Tjeenk Willink, expliciet het gevaar van het inzakken van de democratische rechtsorde, het risico op een sociale crisis. Willen we dat voorkomen, dan dienen we volgens Tjeenk Willink twee dingen scherp in de gaten te houden: 1) het besef dat wetgever, bestuur en rechter, staat, markt en burgersamenleving van elkaar afhankelijk zijn en gezamenlijk er op moeten letten dat ieder voldoende tegenwicht krijgt; en 2) dat burgers bereid dienen te zijn om oog te hebben voor méér dan hun individuele belang.

SOMBERE ONDERKONING

Een analyse waar vrij luchtig mee is omgesprongen. Wat ik er van terugzag in de media, was het afschilderen van de ‘onderkoning’ als een traditionele sombermans: ‘hij moet dit nu eenmaal zo zeggen’. Beter is het om zijn woorden te wegen: helpen ze om de problemen van ons staatsbestel en de maatschappelijke situatie als geheel goed te doorgronden? Klopt het als Tjeenk Willink hardop zegt dat onevenwichtigheid in de markten of bij de banken mede wordt veroorzaakt door gebrek aan evenwicht bij de overheid? Het gaat een paar slagen dieper dan kreten als hebzucht en graaigedrag.

De beide desiderata van Tjeenk Willink vragen hoe dan ook om een moreel kader. Wie bepaalt immers wat in een maatschappelijke constellatie gewicht, overwicht en tegenwicht is? En hoe definiëren we het algemeen belang? Kan de huidige grondwet als zo’n moreel kompas dienen? Daarin worden immers fundamentele dingen gezegd over het ‘evenwicht der machten’ en over het algemeen belang. Zou wat Tjeenk Willink voorstaat beter bij wet geregeld moeten worden? Of staat het allemaal geweldig op papier, maar blijkt het in de praktijk vrij eenvoudig voor een volk om zijn eigen wetgeving niet zo ernstig te nemen? Het zou interessant zijn als Tjeenk Willink zich daarover nader zou uitspreken.

INSPIRATIE VOOR DE OVERHEID

Wellicht uit ‘de onderkoning van Nederland’ zich – bij al zijn moed en stelligheid, hij steekt zoals weinigen zijn nek uit – op één punt nog te aarzelend. Misschien hoopt hij ergens nog dat burgers uit zichzelf gaan doen wat juist de overheid hen moet vertellen. Misschien is hij, sociaal-democraat van huis uit, ook een hartstochtelijk liberaal. Hij waarschuwt voor een naderende crisis, zonder al te zeer de huidige praktijk te be- laat staan te veroordelen. Onevenwichtigheid in de politieke en bestuurlijke verhoudingen en het stellen van het eigen boven het algemeen belang is in de praktijk meestal onrecht. Iemand moet daar een oordeel over vellen. De staat is er ter wille van het recht, schreef de theoloog Emil Brunner ooit. Een volksgemeenschap dient een rechtsgemeenschap te zijn, en wie anders dan de overheid zou dit moeten bevorderen en bewaken?

Waar haalt de overheid dat allemaal vandaan? Juist in een tijd dat de overheid zélf verlegen raakt – wat oneindig veel beter is dan een overheid die met grote stelligheid haar wil oplegt – kan het goed zijn een gedachte uit de christelijke politieke ethiek opnieuw te doordenken: de wet van de Heer is volmaakt: levenskracht voor de mens. (*Psalms* 19,8) Christelijke politici kunnen voorlopig vooruit om de vragen van Tjeenk Willink vanuit bijbelse inspiratie verder te brengen.

de heer Schutte hebben hier ook in het debat in de Kamer over gediscussieerd.²² De heer Schutte achtte het een toelaatbare vorm van volksinvloed wanneer de wetgever alleen wordt teruggeroepen door een volksuitspraak omdat het volk dan zelf geen wet maakt.²³ De heer Leerling achtte elk referendum een uitdrukking van volkssoevereiniteit, omdat het volk dan uiteindelijk de beslissende stem heeft. Buiten de vraag of een correctief referendum zou passen binnen het droit divin, is een bindende uitspraak over de wetgever (regering en Staten-Generaal) een oordeel over het onafhankelijke staatsgezag en niet alleen over de activiteit van de volksvertegenwoordiging. Het doorbreekt dus de dualiteit. Hieraan is onvoldoende aandacht besteed. Daarnaast moet worden erkend dat de achtergrond van het invoeren van een referendum thans gebaseerd is op volkssoevereiniteit.

4. BALANS

Hierboven is een beeld geschetst van de wijze waarop Gods soevereiniteit en volkssoevereiniteit, als tegenovergestelde ideeën, doorwerken in het staatsbestel. Van het droit divin staan er alleen nog enkele muren, zoals de monarchie, bij de gratie Gods, en het duale stelsel. Maar het huis is vervuld met de geest en praktijk van de volkssoevereiniteit. Het gelijkheidsbeginsel vormt de erkenning ervan door de autonome mens centraal te stellen. Het is een samenspanning tegen de Heer en Zijn Gezalfde.

Gods soevereiniteit, zoals hier uitgewerkt, blijft echter een tijdloze waarheid. De huidige staat van de samenleving verandert daar niets aan. Thans is geen nieuw onderzoek of herformulering nodig, maar standvastige volharding in het volkomen geloven en nauwgezet leven van het droit divin en in het getuigen tegen de leugen van de autonome mens. Deze waarheid is ons door God toevertrouwd. Onze voorvaders hebben haar verdedigd. Wij moeten nu over haar waken. ■

EINDNOTEN

- ¹ Het woord soevereiniteit komt van het Franse souverain, hetgeen afgeleid wordt van het Latijnse superanus of suprema potestas. In deze zin wordt het ook gebruikt door de apostel Petrus in *1Petr.* 2:13.
- ² Kamerstukken II, 2007-2008, 31570, nr. 1 en 2. Daarnaast is er op dit moment ook een voorstel voor het invoeren van het correctief referendum door middel van een Grondwetswijziging Zie Kamerstukken II, 30174.

- ³ Daarbij is dankbaar gebruik gemaakt van www.staten-generaaldigitaal.nl. Daarbij is alleen gekeken naar de documenten vanaf 1961.
- ⁴ Dit staatshoofd omvat alle gezagsuitoefening door de overheid. In het verdere verloop versta ik onder het begrip koning dus ook overheidsgezag.
- ⁵ Zie in het bijzonder G. Groen van Prinsterer, *Ongeloof en Revolutie* (1849), Barneveld: *Nederlands Dagblad* 2008, pp. 62-68.
- ⁶ Het individu heeft eveneens verantwoordelijkheid over zichzelf, maar omdat het niet gaat om een drager van gezag over anderen wordt het hier niet specifiek vermeld als drager van hoofdschap.
- ⁷ Zie hierover A. Rouvoet, *Reformatorische staatsvisie: de RPF en het ambt van de overheid*, Nunspeet: Marnix van St. Aldegonde stichting 1992.
- ⁸ Zie over dit begrip: A. Rouvout, *Ibid.*, pp. 81-104
- ⁹ Zie uitvoerig G. Groen van Prinsterer, *Ibid.*, pp. 190-191.
- ¹⁰ Functies als het controleren en beperken van de macht en het kenbaar geven van belangen, etc.: E. van Dijk, Ingekaderde en dienstbare macht, *Denkwijzer*, 2004, nr. 4, pp. 8-11.
- ¹¹ E. van Dijk, Verlichting en christelijke politiek, *Kunst en wetenschap*, 12e jaargang nr. 4, winter 2003/2004, pp.13-14.
- ¹² Zie uitvoerig over dit mensbeeld in het verlichtingsdenken en het anti-revolutionair (conservatief) denken A. Kin-neging, *Geografie van goed en kwaad*, Utrecht: Spectrum 2005, p. 461 e.v.
- ¹³ Grondlegger van dit denken is vooral het maatschappelijke contract van John Rawls in zijn *A Theory of Justice*.
- ¹⁴ Zie also Minister van Thijn Handelingen 2de Kamer, 11 november 1981, en in Kamerstukken II, 1981-1982, 1983.
- ¹⁵ Zo ook de Raad van State, zie Kamerstukken II, 2007-2008, 31570, nr. 3, p. 5.
- ¹⁶ Zie ook de recente studie van P.B. Cliteur en W. Voermans, *Preambules*, Deventer: Kluwer 2009, bijlage bij 31570, nr. 10.
- ¹⁷ Zie voor een korte beschrijving van de geschiedenis van de preambule het nader rapport van Raad van State, Kamerstukken II, 2007-2008, 31570, nr. 3, pp. 13-16.
- ¹⁸ Handelingen Tweede Kamer, 11 november 1981, p. 282.
- ¹⁹ Kamerstukken II, 2008-2009, 31570, nr. 6, p. 38. De enige wijze waarop Minister ter Horst Gods heilige Naam gebruikte was in misbruik. ‘Ik vroeg mij toen af hoe je in ***naam (!) een dermate geladen discussie kunt voeren over een preambule.’ Kamerstukken II, 2008-2009, 31570, nr. 9, p. 17.
- ²⁰ Zie het partijprogram. De Commissie Burger en Politiek heeft wel gepleit voor Gods soevereiniteit in een preambule, *Burger en politiek Een kwestie van vertrouwen*, Amersfoort 2006, p. 26.
- ²¹ Handelingen 2de Kamer, 10 november 1981.
- ²² Handelingen Tweede Kamer, 1 december 1993, p. 2431.
- ²³ Handelingen Tweede Kamer, 1 december 1993, p. 2403.

Ontspoorde vredesmissies

DOOR GUIDO HOOFVELD

De tweede politieke loopbaan van Joris Voorhoeve begon in 1994. Zijn eerste was in 1990 geëindigd met zijn aftreden als voorzitter van de Tweede-Kamerfractie van de VVD. Op de electorale vleugels van Frits Bolkestein maakte hij vier jaar later als minister van Defensie op Het Binnenhof zijn comeback. Veel genoeg zal hij waarschijnlijk niet hebben beleefd aan zijn ministerschap.

Onder Voorhoeves bewind voltrok in 1995 het Srebrenica-drama: Nederlandse vredesmilitairen (Dutchbat) waren niet in staat om de moslimbevolking te beschermen tegen het Bosnisch-Servische leger. Onder leiding van generaal Ratko Mladic overweldigde dit leger de safe area Srebrenica. Duizenden moslimmannen werden vervolgens door de Bosnische Serviërs afgeslacht. Voorhoeve had vanwege de verschrikkingen in Srebrenica willen aftreden. Premier Kok en zijn politiek leider Bolkestein praatten hem dit uit zijn hoofd. Nederland had het moeilijk met het Srebrenica-drama. Het morele gidsland was niet in staat om (mede)verantwoordelijkheid en (indirecte) schuld te aanvaarden voor de val van de enclave en de dood van duizenden moslims. Door als minister van

Defensie te blijven zitten werd Voorhoeve ongewild het symbool van deze houding. Achteraf had hij spijt van zijn keuze om aan te blijven. Tien jaar later verzuchtte Voorhoeve tegen NRC Handelsblad dat hij eigenlijk beter al na de dag van de Servische verovering van Srebrenica had kunnen aftreden.

NASLEEP

Het politiek handelen van Voorhoeve na de dramatische gebeurtenissen in Srebrenica is onderdeel van het onderzoek dat historicus Christ Klep heeft gedaan naar de reeks van gevolgen van drie dramatisch verlopen vredesmissies. Recentelijk is dit onderzoek in boekvorm gepubliceerd onder de titel Somalië, Rwanda, Srebrenica. De nasleep van drie ontspoorde vredesmissies. Het gaat om de volgende drie missies. In de eerste plaats de deelname van het Canadian Airborne Regiment (CAR) aan de Unified Task Force (UNITAF) in Somalië (1993). In de tweede plaats de inzet van een Belgisch paracommando-bataljon als onderdeel van de United Nations Assistance Mission in Rwanda (UNAMIR) in 1994. De derde missie waarvan Klep de nasleep heeft onderzocht is de legering in 1995 van het Nederlandse luchtmobiele bataljon (Dutchbat) in Srebrenica als onderdeel van de United Nations Protection Force (UNPROFOR). Hierboven zagen we al hoe de missie van Dutchbat ontspoorde. De ontsporing van de missie van het CAR in Somalië bestond uit de gewelddadige dood van twee Somaliërs op dievenpad. Canadese militairen hadden één van hen in een valstrik gelokt en neergeschoten. De andere Somaliër was doodgemarteld door een Canadese korporaal. De deelname van het Belgische parabataljon in Rwanda ontspoorde door de moord van de Hutu's op tien Belgische commando's, de daaropvolgende terugtrekking van het bataljon door de Belgische regering en de genocide die de Hutu's vervolgens pleegden op een miljoen Tutsi's.

VERANTWOORDING

Klep is in zijn boek nagegaan hoe de politiek en de defensieorganisaties in Canada, België en Nederland zijn omgegaan met de verantwoordelijkheid voor de ontspoorde missies. Hij heeft geanalyseerd

op welke wijze in de drie landen het verantwoordingsproces is verlopen. Tevens heeft hij onderzocht of de betrokken ministers, parlementsleden en militairen daadwerkelijk verantwoordelijkheid wilden nemen. De hoofdconclusie van Klep's studie is dat in geen van de drie landen op een adequate manier verantwoordelijkheid voor de ontsporingen werd genomen. Geen enkele minister van Defensie bijvoorbeeld trad af. Als voornaamste oorzaak voor de weigering van politici en militairen om verantwoordelijkheid te aanvaarden, ziet Klep de ernst van de ontsporingen. Moord, genocide, lafheid en amateurisme waren daarbij in het geding. Het was moreel gezien voor bewindslieden en opperofficieren een te zware opgave om hiervoor verantwoordelijkheid te aanvaarden. Het onderhoudend geschreven boek van Klep is voor politiek geïnteresseerden die wel eens willen weten hoe politici kunnen duiken voor hun verantwoordelijkheid, een absolute aanrader.

SCHULD

Vreemd is overigens dat Klep in zijn studie (ministeriële) verantwoordelijkheid voor fouten en schuld daaraan uit elkaar trekt. Verantwoordelijkheid nemen voor misstanden is volgens hem niet automatisch hetzelfde als schuld erkennen. Klep stelt dat een (eind)verantwoordelijke, zoals een minister, niet altijd kan weten dat ondergeschikten fouten maakten of verwijtbaar gedrag toonden. Volgens hem is de minister dan 'niet zozeer schuldig, maar blijft [hij] formeel wel (eind)verantwoordelijk.' Maar bij ministeriële verantwoordelijkheid gaat het er niet om of een bewindspersoon persoonlijk schuld heeft aan fouten van ambtenaren. Het is een schuld die kleeft aan zijn ambt als minister. Verantwoordelijkheid aanvaarden voor fouten of verwijtbaar gedrag van ondergeschikten staat dus gelijk aan het erkennen van (formeel) schuld hiervoor. Tegelijkertijd geldt voor de ontsporingen bij de vredesmissies in Rwanda en Srebrenica dat de volledige of directe schuld daarvoor niet op de verantwoordelijke ministers kan en mag rusten. Het is bijvoorbeeld in het geheel niet vol te houden dat de schuld voor de genocide op duizenden moslimmannen uit Srebrenica volledig en in directe zin op de Nederlandse minister van Defensie zou rusten. De hoofd- en directe schuldigen daarvoor zijn uiteraard en niet mis te verstaan de oorlogsmisdadiger Mladic en zijn misdadige manschappen. Uit de studie van Klep blijkt dat de betrokken

ministers in de drie landen het aanvaarden van verantwoordelijkheid door af te treden, beleefden als een ondragelijke schuldbekentenis. Vandaar dat zij het nalieten. Als deze ministers verantwoordelijkheid aanvaarden niet gelijk hadden gesteld aan het erkennen van schuld, zo is de veronderstelling van Klep, dan was een aantal van hen wellicht wel afgetreten. Verantwoordelijkheid aanvaarden en schuld erkennen horen echter bij elkaar, zoals we hierboven stelden. Daarom is een aannemelijker verklaring voor de 'pluchevastheid' van de betrokken bewindslieden, dat zij heel goed wisten dat aftreden hoe dan ook in politieke zin een schuldbekentenis zou zijn.

AFTREDEN PAARS II

In Nederland trad voor de gebeurtenissen in Srebrenica uiteindelijk in 2002 het voltallige kabinet af. Dat gebeurde na de verschijning van het NIOD-onderzoek over Srebrenica. In de opvatting van Klep was het aftreden van Paars II geen echte invulling van de ministeriële verantwoordelijkheid. Het kwam veel te laat en de vraag is of het wel vrijwillig gebeurde. Uit de verklaring die premier Kok in de Tweede Kamer over het aftreden aflegde blijkt dat hij een (politieke) koppeling van ministeriële verantwoordelijkheid en schuld wilde vermijden. Het aftreden was volgens Kok uitdrukkelijk geen schulderkenning. Het is de verdienste van de huidige minister van Defensie, Eimert van Middelkoop, dat hij deze ont koppeling van verantwoordelijkheid en schuld heeft voorzien en in het openbaar bekritiseerd heeft. Dat blijkt uit het verslag van zijn verhoor in 2002 voor de enquêtecommissie Srebrenica. Een eindnoot in het boek van Klep verwijst naar dit verslag. Van Middelkoop vond de uitspraak van Kok dat het Nederlandse kabinet wel verantwoordelijk was maar niet schuldig, een 'te snel weglopen (...) voor een geobjectiveerde schuld'. Via het safe area-concept had ook Nederland, aldus de huidige minister van Defensie, veiligheid aan de inwoners van Srebrenica beloofd. En als je 'op het moment dat het er echt toe doet' dit niet weet waar te maken, dan 'laad je schuld op je'.

Klep eindigt zijn studie met de constatering dat de mogelijkheden om te ontsnappen aan het nemen van verantwoordelijkheid voor ontspoorde vredesmissies zo goed als oneindig zijn. Hiermee zegt hij in feite dat een adequate verantwoording voor dramatisch verlopen vredesmissies nooit zal plaatshebben. ■

Ja en nee tegen het NEV

PIETER JONGELING EN DE POLITIEKE SAMENWERKING
MET NET IETS ANDERSDENKENDEN

DOOR HERMAN VEENHOF

Het dossier waarin Pieter Jongeling (lid van de Tweede Kamer voor het Gereformeerd Politiek Verbond van 1963 tot 1977) het meest op-schoof, denken zijn politieke nabestaanden, was dat van 'politieke samenwerking'. Daarbij ging het om aanverwante christelijke groeperingen, het NEV, de RPF en de SGP. Maar veranderde Jongeling wel echt van mening?

Als partijleider moest hij zich op de vlakte houden, om alle kikkers in de kruiwagen van het GPV te houden. Na zijn politieke pensioen uitte hij zich vrijer. Maar de belijdenis en de kerk bleven voor hem ook in de partij centraal staan. Jongeling ging het letterlijk aan zijn hart. Hij wilde zijn vrijgemaakte broeders behouden, maar zijn christelijke sympathisanten niet kwijt. In een vrijgemaakte cultuur van 'alles of niets' ging dat echter niet. De niet-vrijgemaakten drongen niet door tot het bestuur of de kandidatenlijsten van het GPV. Ze bleven 'waterputters en houthakkers'.¹ En waar gehakt wordt, vallen spaanders.

TUSSEN REKKELIJK EN RADICAAL

Op 22 januari 1966 werd in het Amersfoortse hotel Monopole het Nationaal Evangelisch Verband (NEV) opgericht. Het NEV was een bundeling van mensen die het GPV wilde steunen, maar geen lid konden worden omdat ze niet vrijgemaakt gereformeerd waren. Het NEV werd op touw gezet door Johan Mekkes en de Leeuwarder accountant P. Siebesma, in overleg met het latere GPV-Kamerlid Bart Verbrugh.²

Hoewel het NEV getalsmatig niet veel voorstelde, wekte ze de indruk stemmen te kunnen weghalen

bij de ARP, waar veel verontruste kiezers vonden dat de partij te links werd, de overheid een te grote rol gaf en ten onrechte overstag was gegaan in de kwestie Nieuw Guinea.³ Een groepering als het NEV leek een zegen in politiek en electoraal opzicht; zo kon de kerkkwestie worden omzeild. Maar het NEV bleek juist kerkelijk gezien problemen te geven. In 1970 werd de interne strijd door een aantal brochures publiek en acuut. In 1972 kwam de zaak tot een uitbarsting, brak het NEV met het GPV en andersom. Het GPV raakte door de verwikkelingen in een crisis en de NEV'ers zochten met de Gespreksgroep AR-Gezinden, het deels uit Arjos losgeweeke Reformatorisch Politiek Jongeren Contact en andere rechtse en evangelische elementen een nieuw politiek onderkomen; dat werd de begin 1975 opgerichte Reformatorische Politieke Federatie (RPF). Pas een kwart eeuw later zouden RPF en GPV samengaan in Christen-Unie.

Als politiek leider van het GPV zat Jongeling enorm met de kwestie rondom de NEV en meer in het algemeen met politieke samenwerking. Dat kwam vooral neer op het wel of niet aangaan van 'lijstinschuiving' met NEV en 'lijstverbinding' met SGP en later RPF.

Met opzet nam Jongeling in de materie nooit radicale standpunten in. Hij was tegen het kerkelijk 'sluiten' van het GPV, verwelkomde elke stem van buiten de kerkelijke broederschap, maar was meer dan Verbrugh beducht voor zijn achterban; hij wist hoe GPV-bestuurder Van der Jagt, maar vooral de vanaf 1968 brochures schrijvende predikanten als Joh. Francke en Piet van Gurp dachten over samenwerking; die beschouwden ze als breekijzer naar het 'opengooien' van de partij.⁴

Er zijn echter twee aanwijzingen dat Jongeling politiek en in zijn hart ruimer dacht dan hij als partijleider publiek kon uiten: ten eerste zeggen mensen die hem kenden unisono dat 'Jongeling wel verder wilde

gaan’, maar dat uit tactische motieven niet deed: liever wat kleiner als eenheidspartij dan een onzekere winst met een scheuring als dreigend gevaar. Van Haeften, Van Middelkoop en zoon Herman Jongeling staan achter die opvatting. Een tweede clue is zijn ‘opschuiven’ inzake ‘politieke samenwerking’. Die is te volgen langs twee lijnen: zijn opstelling binnen de partij ten opzichte van het NEV en de artikelen die hij – spaarzaam – over de kwestie schreef in het Nederlands Dagblad. Jongeling hield zich op de vlakte, maar steunde de Uitgebreide Centrale Richtlijnencommissie (UCRLC) van zijn partij. Die produceerde – met Jongeling als co-auteur – in juni 1970 het rapport Zelfstandigheid en samenwerking in de politiek. De essentie was dat er onderscheid werd gemaakt tussen burgerlijke, politieke samenwerking en kerkelijk samenleven. De NEV hoorde bij de eerste categorie, dus dat mocht.⁵

‘GEEN STEEK BETER DAN ANDEREN!’

Jongeling moest kool en geit sparen, blijkt uit zijn correspondentie. Hij krijgt brieven van GPV-radicalen die hij moet appaiseren en van NEV’ers die meer willen; die moet hij tevreden stellen zonder ze het gevoel te geven dat ze met een kluitje in het riet worden gestuurd. Opmerkelijk is dat Jongeling bij al zijn ‘kerkbesef’ nooit een absoluut isgelijktaken plaatste tussen het GPV en de gereformeerd vrijgemaakte kerk. De deur stond via de plaatselijke kiesvereniging immers altijd op een piepklein kiertje. In dat late voorjaar van 1971, als duidelijk wordt dat het vraagstuk van politieke samenwerking kerkelijk

zal worden, wordt Jongeling geïnterviewd door Rik Valkenburg, voor zijn boek dat in november uitkomt. Jongeling klemmt zich vast aan het formele standpunt: wel samenwerking, maar geen invloed van het NEV in het GPV. Toch zet hij de deur ook open. Duidelijk is hij niet, kennelijk is de zaak in beweging, in zijn hart en in de partij. “Wij zijn geen steek beter dan anderen. Wij zijn geen elitepartij! We willen wel samenwerking met anderen die zeggen: die politiek is de goede lijn. Zo werken we samen met het Nationaal Evangelisch Verband. Zij vormen een geheel zelfstandige organisatie. Zij kunnen zich apart op gaan stellen of naast ons gaan staan. Kiezen ze voor het laatste, dan kunnen we met hen gaan praten over hun vertegenwoordiging. Evenwel, de zekerheid moet er zijn, dat de partij niet geïnfiltreerd wordt!”⁶ Jongeling bemoeit zich bewust maar zijdelings met de samenwerkingsdiscussie. Hij houdt lang vol, nog in een brief op 19 januari 1972, dat ‘de verstandhouding tussen beide organisaties bijzonder goed is’. Er is geen sprake van dat ‘wij onze niet tot het GPV behorende kiezers zouden willen afstoten’. Het baat niet, op 4 maart 1972 serveert de jaarvergadering van het GPV de opstandige ‘houthakkers en waterputters’ af. Er komt geen lijstineenschuiving en lijstverbinding wordt op de lange baan geschoven. Precies in die week verschijnt een nieuwe brochure van ds. Francke, Het Gereformeerd Politiek Verbond in de crisis.⁷ Op 7 maart 1972 stapte hij samen met ds. Van Gurp uit de partij. Trouw gooit er een snerend verhaal overheen en zo wordt de crisis acuut.

GPV’er Van der Jagt wil direct kappen met het NEV, Verbrugh vindt het uittreden der predikanten geen punt. Het NEV zelf versnelt het uiteendrijven van de twee politieke bloedgroepen door tijdens een jaarvergadering op 29 april de samenwerkingswens uit te breiden naar de SGP en individuele leden van de ARP en CHU (het ‘voorstel-Dronten’).⁸ Daarmee valt ook voor gematigde GPV’ers – waaronder Jongeling – de deur dicht. De partijgelederen sluiten zich en accepteren het isolement en het afzien van groei door niet-vrijgemaakte aanwas. Verbrugh kiest daarna eieren voor zijn geld en op 6 mei 1972 breekt het GPV formeel met de NEV, door op grond van de nieuwe koers van die club de samenwerking te beëindigen.⁹

VERKERING MET TWEE MEISJES

Van beide kanten verhardden zich daarna de standpunten. Na de breuk tussen GPV en NEV in maart en mei 1972 beginnen de kerkelijke mechanismen pas echt te draaien. Kiesverenigingen die bestonden uit mensen die ‘buiten verband’ waren geraakt, werden geroyeerd, zoals Wezep en Voorthuizen, nota bene tijdens het zilveren jubileum van de partij, in De Doelen op 30 maart 1973. Voor de christelijke media was dat prijsschieten. Naast Trouw leverde nu ook het Reformatorisch Dagblad zure commentaren over zichzelf in de voet schietende vrijgemaakte radicalen; in het Nederlands Dagblad laaide de discussie alleen op tegen de tijd dat er vergaderingen waren. Het Friesch Dagblad ziet een tegenstelling tussen het royement in Rotterdam en het citaat dat de krant op 23 november 1972 optekende vanuit een ‘bomvolle’ Noorderkerk in Leeuwarden. Daar zou Jongeling hebben gezegd dat de plaatselijke kiesvereniging beslist of iemand lid kan worden van het GPV. Er is geen absoluut kerkelijk criterium, maar ‘er moet wel voldoende gereformeerde overeenstemming zijn. Een open partij zou betekenen dat we overstroomd worden en dat is gevaarlijk’.¹⁰ Kortom, de Jongeling op verkiezingscampagne ziet het ruimer dan zijn eigen partij. Jongeling schrijft – een actie die hij zelden onderneemt – een ingezonden, waarin hij rept van de autonomie van de plaatselijke kiesvereniging, maar het royement verdedigt, omdat er in de kiesverenigingen ‘geen vertrouwen meer bestond dat er basis voor samenwerking was’. Niet het kerkklimaat-schap van individuen, maar het loslaten van de belijdenis door de hele club was de reden. Daarom is hij niet ‘oneerlijk geweest’.¹¹

Piet Jongeling (1909-1985) was van 1948 tot 1974 hoofdredacteur van het Nederlands Dagblad (vroeger het Gereformeerd Gezinsblad) en zat van 1963 tot 1977 in de Tweede Kamer voor het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV). Maar veel bekender werd hij onder het pseudoniem Piet Prins, als auteur van ruim zestig jeugdboeken. Zijn schepping Snuf de hond werd verfilmd in het jaar dat vooraf ging aan zijn honderdste geboortedag, op 31 maart 2009. Ter gelegenheid daarvan verscheen een biografie: Zonder twijfel. De auteur van dit boek is Herman Veenhof, historicus en als journalist werkzaam bij het Nederlands Dagblad.

Jongeling ontkent bij wederhoor dat het ethisch conflict van de jaren veertig is herleefd. Maar hij wil vasthouden aan de ‘Schrift en de Belijdenis der Kerk’. “We willen een strakke regel en zullen dan geval voor geval bekijken.” Hij hekelt de contacten van het NEV met ARP en SGP. „Je mag toch niet met twee meisjes tegelijk verloofd zijn? In feite heeft het NEV het bondgenootschap opgezegd.”¹²

Jongeling was bezig met zijn laatste termijn in de Kamer toen zijn partij zich steeds dieper in het isolement begaf. Gedurende de periode 1972-1981 verkeerde het GPV – niet eens roepende – in de politieke woestijn. Jongeling hield zich afzijdig van de samenwerkingsdiscussie. Hij had er geen tijd voor en ook geen zin meer in. Bovendien werden zijn woorden als boegbeeld op een goudschaaltje gewogen. De toon van Jongeling over politieke samenwerking met iets andersdenkenden wordt na zijn politiek afscheid in 1977 milder. Dat is enerzijds te danken aan zijn ervaringen in de Kamer, anderzijds aan de omslag in het GPV, waar de kerkelijk centralisten het al meer verloren van de praktische, beter geschoolde politici, die op lokaal en provinciaal vlak al ruime ervaring hadden met lijstverbinding en lijstineenschuiving. “Het aanvaarden van leden is een zaak van de kiesverenigingen. Het is beslist niet zo dat iemand die niet vrijgemaakt is geen lid kan worden. Iemand die christelijk-gereformeerd is en dicht bij ons staat kan echt wel aanvaard worden. Ik ken gevallen van synodaal-gereformeerden die lid zijn en zelfs een baptist die in zijn eentje in een dorp de hele verkiezingscampagne voor ons deed. Maar ik geef toe: dat blijven uitzonderingen.”¹³

DE OMMEKEER VAN 1981

‘Politieke samenwerking’ dreigde een kwestie te worden die binnen het GPV als eeuwige splijtzwam zou fungeren. Daarom schreef de Kamper hoogleraar Trimp in augustus 1979 het artikel ‘Een Gereformeerd, maar ook een Politiek Verbond’ in De Reformatie. Hij brak een lans voor samenwerking en stelde nog eens dat een partij iets anders is dan een kerk, hoezeer ook voor beiden een confessionele grondslag gold. Zijn inzet hielp niets, de aanloop naar de verkiezingen van 1981 leidde tot hernieuwd gekissebis met de RPF. Op 26 mei kwamen Meindert Leerling en Aad Wagenaar met zijn tweeën in de Tweede

Column

De basis van vrijheid

DOOR CYNTHIA ORTEGA, TWEDE KAMERLID CHRISTENUNIE

In onze grondwet die dateert van 1814 zijn de fundamentele grondrechten van onze burgers verankerd. Het is een zegen om te wonen in een land waarbij de grondrechten goed worden gewaarborgd. Grondrechten kunnen in bepaalde situaties met elkaar conflicteren. Daarom gaan de laatste jaren meer stemmen op die vinden dat bijvoorbeeld de vrijheid van meningsuiting het belangrijkste fundamentele grondrecht is; wat vervolgens inhoudt dat alle andere grondrechten daaraan ondergeschikt zijn.

HAAKS OP ELKAAR

Afgelopen april las ik in een artikel in het Nederlands Dagblad dat uit kwartaalcijfers van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt, dat 61% van onze burgers vindt dat vrijheid van meningsuiting niet mag betekenen dat mensen in hun religieuze gevoelens worden gekwetst. Daarnaast vindt 54% dat de vrijheid van meningsuiting krachtiger moet worden beschermd. Deze twee meningen lijken haaks op elkaar te staan en laten tegelijk de complexiteit van deze materie zien. Het Kabinet streeft ernaar om medio 2009 een staatscommissie te installeren, die onder andere moet adviseren over de verhouding tussen de opgenomen grondrechten. Zorgvuldigheid is hierbij geboden. Hopelijk zal het advies niet resulteren in het rangschikken van de grondrechten van het meest belangrijk tot het minst belangrijk.

VRIJHEID VAN MENINGSUITING

Neem bijvoorbeeld de vrijheid van meningsuiting. Dit is een fundamenteel grondrecht waar wij beslist niet aan mogen tornen. Volgens artikel 7 van de grondwet heeft iedere Nederlandse burger het recht om zijn/haar gevoelens en gedachten kenbaar te maken. Dus in principe mogen wij alles zeggen. Echter, bij het gebruikmaken van dit recht is er volgens de wet ook sprake van een verantwoordelijkheid. Het is aan de rechter om uit te spreken of iemand in een bepaalde situatie bij het gebruik maken van dit recht de wet heeft overtreden. In die zin concludeer ik dat er binnen de wetgeving grenzen zijn aan de vrijheid van meningsuiting. Vanuit de vrijheid van meningsuiting geredeneerd is het echter niet aan de individuele burger een norm te stellen aan wat de ander wel of niet mag zeggen. Iedere vorm van intimidatie of bedreiging om medeburgers de mond te snoeren of andere vrijheden in te perken moet daarom worden aangepakt.

HANDVEST BURGERPLICHTEN

Ik ben wel van mening dat er een beroep mag worden gedaan op de bereidheid van burgers om een bijdrage te leveren aan de bevordering van de sociale cohesie. De discussie over de vrijheid van meningsuiting moet zich meer afspelen binnen de context van de samenleving waar wij met elkaar voor staan. Uitgaande van het regeerakkoord is dit een samenleving waar wij met elkaar samenleven en samenwerken. Dit kunnen wij bewerkstelligen door elkaar aan te spreken op universele fatsoensnormen. Tolerantie en respect voor andersdenkenden zijn waarden die wij moeten koesteren. Is respect welbeschouwd misschien niet de basis voor 'echte' vrijheid? Ik juich het dan ook toe dat het kabinet in dialoog met de samenleving wil komen tot een Handvest verantwoordelijk burgerschap. Want rekening met elkaar houden, doet naar mijn mening niets af aan onze grondrechten.

Kamer, voor de RPF. Het GPV keek op zijn neus. De verkiezingsuitslag bewerkte een ommekeer, waarbij de kerkelijke hardliners het onderspit dolven.

Op 27 juni 1981 verscheen er in het Nederlands Dagblad een paginagrote 'Verklaring' met 77 handtekeningen van bekende vrijgemaakten; de kar werd getrokken door Douma. In een bijna cynisch betoog stelde hij dat als men zo doorging het GPV zou beroven van parlementaire vertegenwoordiging. Douma c.s. hadden hun stem nog wel aan het GPV gegeven, maar 'zonder enig enthousiasme'.¹⁴

Op een zeer druk bezochte vergadering van het GPV werd met 101 tegen 99 stemmen, de minimale meerderheid, het 'voorstel-Barneveld' (een motie van een kiesvereniging) aanvaard: bij voorkeur zelfstandig deelnemen aan verkiezingen, maar als het niet anders kan met lijstverbinding, zij het 'voorzichtig en zorgvuldig'.

Jongeling bemoeit zich niet met de discussie over samenwerking in zijn partij, die nu gaat over de RPF en de SGP. Als in september 1981 de kogel door de kerk is, is hij enerzijds opgelucht, maar slaat hij ook piketpaaltjes; de belijdenis moet wel serieus worden blijven genomen in het GPV.

Dat blijkt uit gesprekken met de ND-journalisten Henk Hoksbergen en Peter Bergwerff, in 1981 en 1983. Hij schaamt zich – misschien wel met terugwerkende kracht – een beetje voor de toon van de hoogkerkelijken binnen zijn partij. "Ik heb wel met veel zorg de discussie over de zaak van de lijstineenschuiving gevolgd. Ik heb mij soms ook wel eens een beetje geschaamd over de manier waarop sommigen per ingezonden stuk in de krant met elkaar omgingen. Men mag niet mensen bij voorbaat in een verdachte hoek zetten, zoals in sommige ingezonden stukken gebeurde."¹⁵

Een dik jaar later is samenwerking aan de gang en blijkt het GPV niet te exploderen. Jongeling kiest voor technisch pragmatisme, maar wel op basis van voortgeschreden inzicht. "Sommigen zeggen: dan moeten we maar liever klein blijven. Daar ben ik het niet mee eens. Het gaat er niet om een grote partij te worden of juist om klein te blijven. Het gaat erom dat je probeert invloed uit te oefenen op het waarachtige landsbelang. Je kunt niet bij voorbaat zeggen: de Here wil niet dat dit gebeurt. Ik zeg niet dat dit technische middel nooit mag worden toegepast. Ter wille van de zaak kun je wel een eindje met elkaar mee gaan. We kunnen elkaar samen bij een brand emmers water aanreiken."¹⁶ ■

EINDNOTEN

- ¹ Verbrugh, A.J. Jong zijn en Oud worden. *Scheppende leiding in een periode vanaf ca. 1920*. (Amsterdam 2002), 199
- ² J.P.A. Mekkes (1898-1987) was officier bij de landmacht, werkte voor inlichtingendiensten en was hoogleraar Calvinistische wijsbegeerte (nu: Reformatorische wijsbegeerte) aan de Rijksuniversiteit Leiden en de Hogere Economische School in Rotterdam.
- ³ Het NEV zou nooit meer dan driehonderd leden krijgen en het aantal abonnementen op het maandblad *Staat en Evangelie* stakte bij 701.
- ⁴ Zij voerden de stroming aan die 'het politieke leven van het GPV geheel tot de eigen kerkelijke gelederen wilde beperken'. Siebesma werd tijdens een GPV-vergadering in Leeuwarden op de schouder getikt: "Ik heb u gemist, zondag". Verbrugh, 210
- ⁵ De tegenstand tegen het aangaan van hechtere banden met het NEV nam toe met het optreden van de staatsrechtdeskundige F. Th. Kalberg en de brochure van Van Gorp: *Het GPV op de tweesprong. Samenwerking of broederschap?*. Die stelde in september 1970 dat in het Koninkrijk Gods de macht van het getal niet moest worden gezocht. Jongelings schoonzoon Jurn de Vries (actief bij GPV en ND) antwoordde dat zoiets in het Koninkrijk der Nederlanden toch wel degelijk het geval was.
- ⁶ Valkenburg, R., *Jongeling ten voeten uit* (Wageningen 1971), 104 en 158
- ⁷ De brochure was geweigerd door *De Reformatie*. Prof. J. Kamphuis was een heel klein beetje voor politieke samenwerking. Verbrugh, 222
- ⁸ Mekkes noemde dat voorstel de 'Zuiderzee-revolutie'. Siebesma trad af en Verbrugh noemde het staande de vergadering als gast een 'noodlottig besluit'. Siebesma had nooit kritiek geuit op het kerkelijk lidmaatschaps criterium van het GPV. „Bij openstelling zou het hele GPV ineensorten.” *Leeuwarder Courant*, 11 mei 1970
- ⁹ Jagt, J. van der, H. Timmermans en A.J. Verbrugh (red.), *Gedenkboek GPV 1948-1988* (Amersfoort 1988), 111-113
- ¹⁰ *Friesch Dagblad*, 3 april 1973
- ¹¹ Jongeling aan redactie FD, 7 april 1973
- ¹² *Trouw*, 31 maart 1973
- ¹³ *Trouw*, 4 juni 1977
- ¹⁴ "Men kan zich afvragen wat zij de volgende keer gaan doen... Wie zou menen dat de ene zetel die wij behielden toch wel vrij stevig staat, omdat wij met vereende krachten uit eigen kring de kiesdeler ook bij een volgende gelegenheid moeten kunnen halen, kan zich licht vergissen."
- ¹⁵ *Nederlands Dagblad*, 30 september 1981
- ¹⁶ Bergwerff P.A., en Tj.S. de Vries, *Geroepen en gegaan. In gesprek met P. Jongeling* (Groningen 1983), 79-85

Op zoek naar kapstokhaakjes

INTERVIEW MET NICO SCHIPPER

‘HET MAAKT NOGAL WAT UIT OF JE RENTMEESTER BENT OP DE VELUWE OF IN DE RANDSTAD...’

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Nico Schipper zit goed op zijn plek als wethouder van Nunspeet. Rustig, maar vol overtuiging spreekt hij over welke eisen deze tijd stelt aan het wethouderschap en hoe hij dat invult in zijn gemeente. De kersverse voorzitter van de Bestuurdersvereniging (BV) zit vol met ideeën voor de komende jaren, onder meer als het gaat om een meer politieke profilering van de BV. Alsof hij niet genoeg te doen heeft, schrijft hij momenteel ook een boek over tien jaar ChristenUnie. “We moeten ons niet blindstaren op Den Haag.”

Je bent al lange tijd actief binnen de ChristenUnie en daarvoor de RPF, onder meer als opbouwwerker en als voorlichter bij de Tweede Kamerfractie. Hoe ben je eigenlijk bij de ChristenUnie terechtgekomen?

Mijn vader was al politiek actief toen de RPF voor het eerst landelijk meedeed. Ik zie dat RPF-foldertje nog voor me. Politiek heeft me altijd aangesproken. Ook vanwege het theatrale karakter, hoor. Mijn eerste herinnering aan politiek is een debat tussen Van Dam en Lubbers, begin jaren tachtig. ‘Je hebt je laten belubberen’, citeerde Van Dam toen een fictieve huisvader die met een eenmalige uitkering thuiskwam. Politiek is ook gewoon leuk, vanwege het spelelement dat erin zit. Laten we daar vooral niet ingewikkeld over doen. Maar uiteindelijk gaat het er om dat je als politicus de samenleving dient: wat is er mooier?

Politiek is toch ook een machtsspel?

Natuurlijk hoort macht erbij, evenals ijdelheid, maar je moet daar niet in opgaan. Dienstbaarheid moet de toon zetten. Ik heb liever dat ChristenUnie-politici wat naïef zijn dan dat ze opgaan in een machtscultuur. Dat sluit slim en handig opereren overigens niet uit. Maar je moet altijd narekenbaar zijn in de politiek. Je moet op open wijze verantwoording kunnen en willen afleggen aan de burger.

WETHOUDER ALS VERBINDER

Veel wethouders worden momenteel voortijdig naar huis gestuurd. Men zegt wel: ‘de macht van de wethouder is tanende.’ Klopt dat?

Het dualisme vraagt een nieuwe opstelling van wethouders. Met name langzittende wethouders – die het vorige stelsel hebben meegemaakt – hebben daar moeite mee. Een wethouder moet nu veel meer dan voorheen een verbinder zijn. De wethoudersrol is die van een makelaar tussen verschillende partijen in het publieke domein. Hij moet van soms heel uiteenlopende wensen chocola maken. Die benadering past op het eerste gezicht misschien niet zo goed bij de ChristenUnie, want wij hebben een uitgesproken visie die de basis vormt voor onze politieke keuzes. Maar toch denk ik dat onze visie op de samenleving, waarin iedereen op z’n eigen plek zijn verantwoordelijkheid neemt, kansen biedt voor een vruchtbare dialoog. Er zijn in de samenleving een heleboel kapstokhaakjes te vinden om het zoeken naar draagvlak van onderop te combineren met de ontwikkeling van beleid dat naadloos aansluit bij onze christelijk-sociale visie, omdat die o zo actueel is.

Noem eens een concreet voorbeeld van zo’n kapstokhaakje.

In het kader van de WMO doen we in Nunspeet onderzoek hoe we sociale samenhang kunnen bevorderen. Het blijkt onder meer dat bij velen het beeld bestaat dat kerken vooral intern gericht zijn: eilandjes zijn in de samenleving. Dan is het belangrijk dat kerken zich niet aangevallen voelen, maar het als een uitdaging zien dat beeld bij te stellen. De wil om een verandering te bewerkstelligen moet uit de mensen zelf komen. Die kun je niet afdwingen, maar je kunt er wel over praten. Ik speel mijn rol als ‘makelaar’, maar breng vrijmoedig mijn christelijk-sociale visie in. Dat hoeft elkaar helemaal niet te bijten, als je maar respect voor elkaar toont. Beleid bepaal je niet in een ivoren toren, maar in gesprek met mondige burgers. De wethouder stelt zich dus niet dominant op, maar vervult een regierol. Hij neemt de burgers mee en stimuleert dat zij de beleidskeuzes die gemaakt worden tot iets van zichzelf maken. Goede communicatie is daarvoor cruciaal.

CONFESSIONELE MEERDERHEID

Samen met de SGP (6 zetels) heeft de ChristenUnie (5 zetels) hier een meerderheid. Hoe gaan jullie

daarmee om? Gaan jullie vloekverboden doorvoeren?

Bij de SGP zitten ze wel eens te rekenen, is mijn indruk. Zo van: ‘We zijn als confessionele partijen in de meerderheid, dat moeten we uitbuiten’. Als ChristenUnie moeten we niet met dat soort machts-politiek meegaan. We zoeken het goede voor de héle samenleving. Ik merk nogal eens dat Nunspeet en vergelijkbare gemeenten, zoals Rijssen en Staphorst, een imago hebben dat verbod op verbod gestapeld wordt. Dat is niet terecht, maar wel een gegeven. Dan is het nogal kort door de bocht om anderen daarvan de schuld te geven en niet in de spiegel te kijken. We moeten ons afvragen: ‘Waar komt het beeld vandaan dat een confessionele meerderheid dingen oplegt aan een niet-confessionele minderheid?’ Mijn SGP-collega is er vanwege het gemeenschappelijke imago trots op dat Nunspeet en Rijssen en Staphorst in één adem worden genoemd. Ik heb daar gemengde gevoelens bij, want in de christelijke politiek moeten we niet rekenen maar dienen. Christelijke politiek gaat niet primair om verboden. In de kern Vierhouten is bijvoorbeeld één keer per jaar, op zondag, een wilddag. Dat is een groot evenement, maar we verbieden het niet. Wel hebben we gevraagd of het niet op zaterdag zou kunnen, zodat ook kerkgangers aan dit leuke evenement kunnen meedoen. Inmiddels is het echter zo groot geworden dat het op zondag en zaterdag plaatsvindt. Maar goed, het veroorzaakt geen overlast en niemand wordt gehinderd in de kerkgang. Als je het zou verbieden, doe je dan als overheid iets verstandigs? Voor mij is dat zeer de vraag.

Maar de overheid kan toch normen opleggen?

De overheid normeert altijd. De overheid is altijd zedenmeester. Maar normeren zonder motiveren werkt niet. Ook hierin zijn christen-bestuurders weer de verbinders, de makelaars. Mensen moet zelf het positieve van een norm ontdekken. Dat is een voorwaarde om erin meegenomen te worden.

Nico Schipper is nu drie jaar wethouder in Nunspeet. Hiervoor was hij onder meer voorlichter van de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie. Onlangs werd hij voorzitter van de Bestuurdersvereniging (BV). Hij schrijft momenteel een boek over tien jaar ChristenUnie.

De overheid kan dat stimuleren en sturen: laat mensen zelf ontdekken dat normen waardevol zijn, bijvoorbeeld door ze te betrekken. Denk aan de stadsregels in Gouda.

RENTMEESTER OP DE VELUWE

Je hebt ook natuur in je portefeuille. Dat moet een ChristenUnie-wethouder deugd doen, zeker in deze omgeving. Hoe ga je daarmee om?

De omgeving van Nunspeet is uniek in Nederland. En ik wil daar in het kader van het rentmeesterschap natuurlijk zuinig op zijn, maar er is ook een andere kant. Die enorme hoeveelheid bos- en heidegebied is tengevolge van doorgeslagen regelgeving ook een belemmering voor de economie en de verdere ontwikkeling van de gemeente. Nunspeet wil graag een vitale gemeente zijn – nu en in de

toekomst - en dat vraagt niet om stilstand maar om ruimte voor ontwikkeling. Maar dat blijkt lastig, want er zijn veel vastgelegde, en mijns inziens overdreven beperkingen. Wij willen namelijk helemaal geen gekke dingen doen, maar flora en faua kunnen veel meer hebben dan de beschermende regelgeving doet vermoeden. Bij een belangenafweging kunnen natuurwaarden niet altijd bepalend zijn, dat kan evengoed de landbouw zijn.

Maar duurzaamheid is toch een speerpunt van de ChristenUnie?

Ja, maar je moet ook naar de context kijken. Natuur is in deze gemeente zo goed vertegenwoordigd, dat het wel wat kan hebben. Politiek impliceert een integrale afweging van diverse belangen: die van natuur, maar ook die van economie, landbouw, individu, etc. Bestuurders moeten publieke belangen in het oog houden en tot een afweging komen die boven deelbelangen uitstijgt. Dan moet de natuur soms ruimte maken voor nieuwe ontwikkelingen. Het maakt nogal wat uit of je rentmeester bent op de Veluwe of in de Randstad...

Dus, om een recent voorbeeld te noemen, zwijnen mogen worden afgeschoten.

Ja, als die zwijnen, die hier in enorme aantallen zijn, een gevaar opleveren voor de verkeersveiligheid wel. Het aantal moet beheersbaar zijn. Afschot moet natuurlijk omgeven zijn met voldoende voorwaarden, maar als in het verkeer slachtoffers vallen - ook nog nadat automobilisten hun snelheid hebben aangepast - dan gaat het welzijn van mensen voor. Veel mensen in het westen van het land snappen dat niet en al helemaal niet dat de ChristenUnie dit steunt.

TIEN JAAR CHRISTENUNIE

Op 22 januari 2010 bestaat de ChristenUnie 10 jaar. In dat kader ben je met een boek bezig over de partij. Kun je iets over de inhoud zeggen?

Tja, ik weet niet wat ik daar nu over wil vertellen [lacht]. Om een beeld te geven, het boek zal gaan over de mensen, de missie, de macht, de modder.

Over macht en modder gesproken: wat vind je van de regeringsdeelname?

Regeringsverantwoordelijkheid biedt veel kansen en leidt ook tot herkenbare resultaten. Het risico is wel dat we ons als partij blindstaren op Den Haag, terwijl het bijzondere nu juist is dat de ChristenUnie op alle bestuurlijke niveaus goed vertegenwoordigd is: ook provinciaal en lokaal. De kansen die dat biedt, moeten we pakken. Daar zijn we echter nog onvoldoende op ingesteld. Dat kan beter. We moeten meer een netwerkpartij worden, om beter te kunnen schakelen tussen de verschillende bestuurlijke niveau's. Het is bijvoorbeeld nuttig als bestuurders in het land de weg naar Den Haag kennen.

Dus een positief gevoel van 'kansen benutten' overheerst?

Jazeker. Intussen ben ik wel teleurgesteld over het weglekken van de dankbaarheid en verwondering die er was toen de ChristenUnie in 2007 in het kabinet stapte. Toen werd daar met verbazing over gesproken en was er volop voorbede voor het kabinet. Nu merk ik daar nog heel weinig van, terwijl ik wel kritiek beluister. We lijken het nu alweer vanzelfsprekend te vinden dat we meeregeren. Ik vind het dramatisch om te zien hoe snel de verwondering is verdwenen en de voorbede is verstomd. Christenen in de politiek willen hun werk doen in afhankelijk-

heid van God en in de wetenschap dat ze gedragen worden door gebed.

Wat vind je meer algemeen van de discussiecultuur binnen de partij?

De manier waarop we binnen de partij discussiëren en kritiek leveren op elkaar verdient niet de schoonheidsprijs. Op volwassen wijze met elkaar debatteren kunnen christenen minder goed dan anderen, lijkt het. We hebben de onweersaanbare behoefte om elkaar de maat te nemen. Dat komt misschien door angst voor de glijdende schaal. Maar we moeten waarheid en liefde goed in balans houden.

DE ROL VAN DE BESTUURDESVENIGING

Je bent voorzitter van de BV geworden. Zie je op dit punt een taak voor de BV weggelegd?

We kunnen hier inderdaad een rol spelen, onder andere door het faciliteren van het onderlinge gesprek. Elkaar ontmoeten is wezenlijk. We moeten ook doorpraten over hoe je je onderscheidt als ChristenUnie-bestuurder. Ook wil ik de BV politieker maken. Soms moeten we als BV een tegenstem kunnen laten horen binnen de partij, vanuit het perspectief en het belang van het lokale en provinciale niveau. Soms zullen er ook situaties zijn waarin onze mensen in Den Haag met meel in de mond spreken. Wij kunnen dan als BV vrijmoedig spreken, zoals onlangs op het Bestuurderscongres in de richting van het CDA: "Ga eens wat vaker naast de ChristenUnie staan."

De lokale verkiezingen komen eraan. Heb je nog tips voor bestuurders?

Als ik lokaal om me heen kijk vraag ik me wel eens af waar het eigen profiel van de ChristenUnie is. Lokaal zie je dat we soms een aanhangwagen van de SGP zijn of een soort christelijk gemeentebelang. Dat verwacht kiezers: is onze lokale ChristenUnie nou dezelfde als de landelijke ChristenUnie of niet? Het is een uitdaging om gezamenlijk aan onze herkenbaarheid te werken. Wat betekent ons christelijk-sociaal profiel inhoudelijk op lokaal niveau? Daarnaast doe ik een oproep aan bestuursleden van kiesverenigingen: maak alsjeblieft representatieve, brede kandidatenlijsten, zodat de verschillende kerkelijke stromingen zich daarin herkennen. De ChristenUnie is breder geworden, bijvoorbeeld als het gaat om de PKN. Laat dat zien op de kandidatenlijsten. Hier is een inhaalslag te maken. ■

Wat is christelijk-sociaal?

INTERVIEW MET ROEL KUIPER

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Nederland is in de ban van crises. Hoe moet de ChristenUnie daarop reageren? Senator Roel Kuiper zet de problematiek in een breder kader en belicht die vanuit christelijk-sociaal perspectief. Hij gaat in op burgerschap en verbanden. Hij wijst op het belang van het gezin, waar ‘moreel kapitaal’, de titel van zijn nieuwe boek, wordt gevormd. Ook heeft hij tips voor lokale bestuurders. “We moeten ons focussen op het terugbrengen van zeggenschap in de leefomgevingen van mensen zelf.”

Je hebt dit jaar een paar keer gesproken over christelijk-sociale politiek in verband met de huidige crisis. Onder meer tijdens het bestuurderscongres van de ChristenUnie in maart. Wat was je boodschap daar?

De huidige crisis wordt wel een ‘wake-up-call’ genoemd. We weten dat er nieuwe wegen moeten worden ingeslagen. De ene crisis buitelt over de andere heen. Ik was gevraagd door de BestuurdersVereniging het christelijk-sociale denken te taxeren met het oog op de tijd waarin wij leven. Mijn boodschap was dat christelijk-sociale politiek juist nu werk moet maken van de samenleving. De samenleving is namelijk aan zet, na een fase waarin we overspannen verwachtingen hebben gehad van overheid en markt. Naar een verzorgingsstaat keren we niet terug, we zullen weer moeten gaan staan voor de sociale en maatschappelijke verantwoordelijkheden die we als burgers hebben. Wij staan als ChristenUnie goed voorgesorteerd om een wezenlijke bijdrage te leveren aan de tijd waarin we leven. Wij zijn niet de verkondigers geweest van een neoliberaal verhaal over de markt, maar hebben altijd benadrukt wat nu actueel wordt.

In welke richting moet christelijk-sociaal denken verder worden ontwikkeld?

Toen de christelijk-sociale beweging aan het eind van de negentiende eeuw opkwam – in een tijd van economische crisis, snelle urbanisering, werkloosheid en verpaupering – waren er drie accenten. In de eerste plaats ging het om de kwaliteit van arbeid: de beschikbaarheid van goede arbeid en de bescherming van de werknemer. Dit was gericht tegenover de uitbuiting en onderbetaling van mensen in het arbeidsproces. In de tweede plaats ging het om het lot van kwetsbare groepen buiten het arbeidsproces: mensen die werkloos waren geworden of getroffen door ziekte of een handicap. In een massa-samenleving, waarin steunverbanden als kerk en familie wegvielen, moet er aandacht zijn voor mensen die buiten hun schuld om extra kwetsbaar zijn geworden. In de derde plaats ging het om een zodanige inrichting van de samenleving dat er mensen in hun levensonderhoud kunnen voorzien en er rechtvaardige verhoudingen bestaan. Abraham Kuyper sprak destijds van de noodzaak van een ‘architectonische kritiek’ op de samenleving. Op alle drie de fronten worden christenen geroepen en ligt er een duidelijke bijbelse opdracht. Vandaag ligt het front niet primair bij de kwaliteit van arbeid of het loonniveau, het front ligt wel bij kwetsbare groepen en vooral bij de inrichting van de samenleving. De crises van dit moment confronteren ons met de vraag of we de juiste keuzes maken bij de inrichting van onze samenleving en of onze samenleving sterk genoeg is om de nieuwe sociale kwesties van vandaag op te vangen.

Wat zijn dan nieuwe sociale kwesties?

De nieuwe sociale kwesties van vandaag hebben te maken met de verwaarlozing van de samenleving als omgeving waarin we verantwoordelijkheid dragen voor elkaar. De nieuwe sociale kwesties hebben te maken met kwetsbaar geworden individuen in een wereld waarin sociale en morele kaders zijn weggefallen. Als mensen in een dergelijke wereld werkloos worden of hun welvaartszeker-

heid verliezen, gebeuren er plotseling rare dingen. De wanhoopsdaad van Karst T. was een bijzonder geval, en toch, er lopen in onze samenleving veel mensen rond met dezelfde soort van eenzaamheid en hulpeloosheid. Wij hebben in een wereld van individualisering en globalisering de normale steunsystemen op afstand gezet. Veel verbanden zijn verzwakt. Het wordt tijd dat we welbewust aan onze gemeenschappen gaan bouwen. Dat is de actualiteit van christelijk-sociale politiek. Overigens heb ik ook gezegd dat het christelijk-sociale niet de hele boodschap is van de ChristenUnie. Wij werken ook aan zaken als landbouw, milieu, onderwijs en de rechtsstaat. Het christelijk-sociale is geen container, maar een invalshoek, zij het een heel belangrijke.

Het christelijk-sociale gaat nu dus over een kwetsbaar geworden samenleving.

Zo zou je het kunnen zeggen, maar dat is nog te algemeen. We moeten analyseren waaruit die kwetsbaarheid bestaat. Ik wees al even op de effecten van doorgeslagen individualisering en doorgeslagen marktdenken, maar de spits moet liggen bij het steeds opnieuw activeren van onze verantwoordelijkheid voor elkaar met het oog op maatschappelijke harmonie, welvaart, hulp en zorg. Voor ons christenen zijn bijbelse beelden over een lichaam dat zichzelf opbouwt door de liefde leidend hierbij.

Je hebt in dit verband de naam van Johannes Althusius genoemd. Wie was hij en wat kunnen we van hem leren?

Ik heb een definitie van politiek aan hem ontleend. Johannes Althusius was begin zeventiende eeuw bestuurder van de stad Emden en calvinistisch staatsrechtgeleerde. In dit jaar van Calvijn-herdenken mogen we hem wel met ere noemen. Hij is degene geweest die het calvinisme systematisch en praktisch heeft doordacht met het oog op de politiek. De toepassing van de Tien Geboden in

Prof.dr. Roel Kuiper is bijzonder hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte aan de Erasmus Universiteit, directeur van het Centrum voor Samenlevingsvraagstukken aan de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle en lid van de Eerste Kamer voor de ChristenUnie.

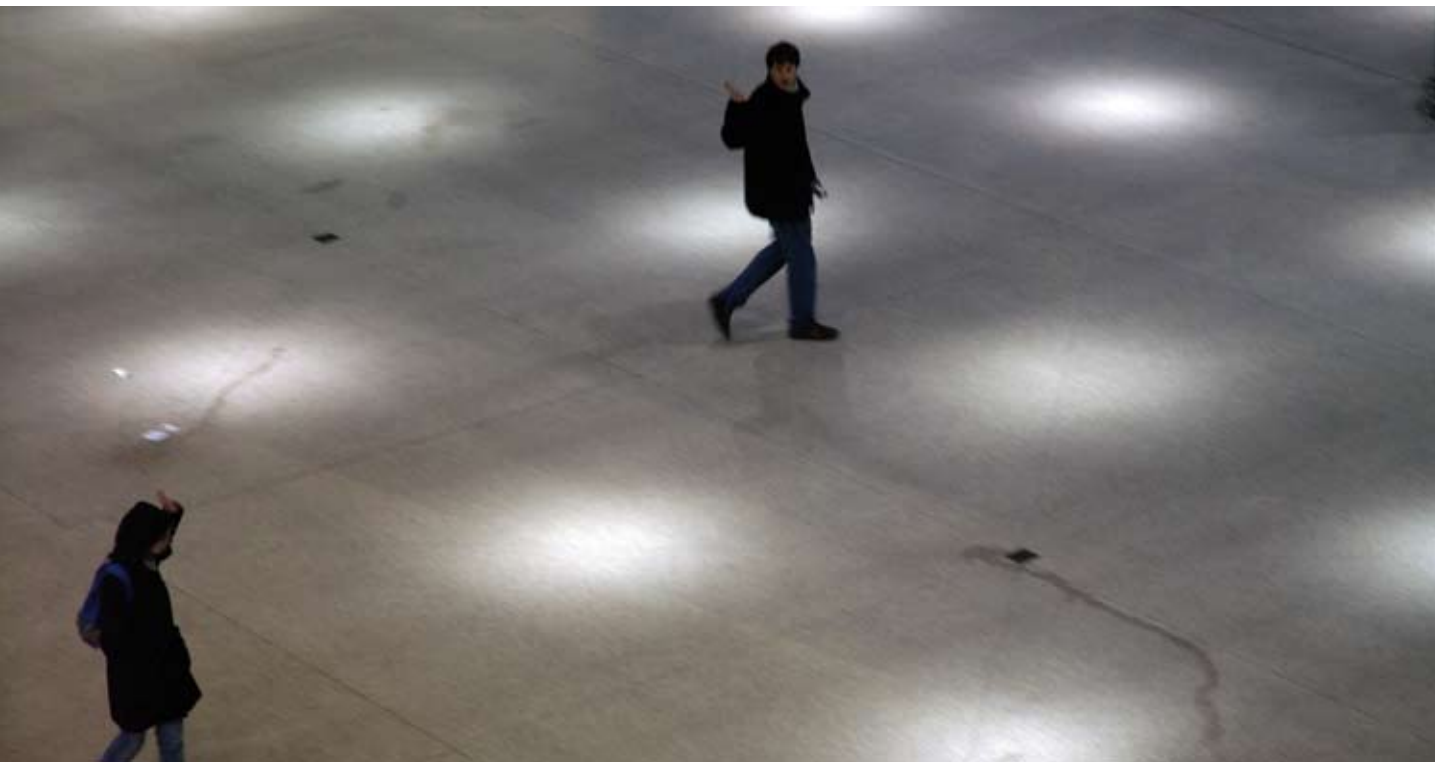
het publieke leven vinden we bij hem, maar ook een sterke nadruk op de vrijheden van burgers in hun verbanden. Althusius definieert politiek als de ‘kunst van het samenbrengen van mensen’ met als doel het ‘vestigen en onderhouden van een sociaal leven’. Dat sociale leven is volgens Althusius iets wat God heeft gewild en wat aansluit bij onze sociale natuur. Op deze manier helpen we elkaar en bouwen we iets op. Een mens die alleen aan zichzelf is overgelaten verkwijnt en komt tot niets. Daarvoor is hij te kwetsbaar. In gemeenschappen wordt de mens de remedie geboden om zijn eigen kwetsbaarheid en tekorten om te zetten in een sociaal leven, waarin hij zich gelukkig kan voelen, en zijn gaven kan inzetten, zodat een samenleving tot bloei komt. Ik denk dat dit nog altijd de kern vormt van christelijke politiek en een belangrijke inzet en motivatie is van de ChristenUnie.

Het accent ligt dan wel vooral bij de samenleving en niet zozeer bij de overheid. Heeft christelijke politiek zich niet vaak juist ook op de rol van de overheid gericht?

Het is inderdaad zo dat Althusius een sterke nadruk legt op de samenleving en de burgers die elkaars partners zijn. Maar dat accent is volkomen terecht. Het latere christelijk-sociale denken heeft later steeds een sterk accent gelegd op individuele en maatschappelijke verantwoordelijkheden. Althusius had natuurlijk evenals Calvijn een grote waardering voor de overheid. De overheid is er om de ongebondenheid van de mensen te bedwingen en de samenleving in goede banen te leiden, maar het zijn de burgers die hun gemeenschappen inrichten en daardoor de samenleving opbouwen. Juist in een tijd van crisis ontdekken we hoe belangrijk het is als mensen elkaar kunnen bijstaan vanwege de kwetsbaarheid van ons bestaan. Het huidige regeerakkoord drukt dat uit door oog te hebben voor duurzame verbindingen tussen mensen - denk aan gezinsbeleid – en spreekt van een overheid als ‘bondgenoot’ van de samenleving.

Dat klinkt als een belofte, maar wat betekent dit nu voor bijvoorbeeld de lokale politiek, waar die gemeenschappen vorm moeten krijgen?

Het is inderdaad waar dat in mijn visie de samenleving van onderop wordt opgebouwd. Gemeenschappen waarin mensen naar elkaar omzien zijn per definitie lokaal, geworteld in bepaalde

omgevingen waarin mensen elkaar ontmoeten. Dat kan overigens ook een school- of bedrijfsomgeving zijn, maar uiteraard ook buurt, dorp of stad. We hebben dat eigenlijk ook al uitgedrukt in de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo). Daarin wordt uitgegaan van de vanzelfsprekendheid dat mensen elkaar ondersteuning bieden in hun primaire leefomgeving. De Wmo is ook aanjager van het opzetten van informele zorgsystemen, het verder mobiliseren van vrijwilligers in de samenleving.

Ja, maar met de Wmo zitten we wel helemaal in de welzijnshoek.
Ik noem de Wmo, omdat ik deze wet exemplarisch vind voor wat er lokaal zou moeten gebeuren. Het bouwen van gemeenschappen van onderop beperkt zich niet tot het domein van welzijn. Actief burgerschap bestrijkt al een veel breder terrein, ook bijvoorbeeld het zorg dragen voor veiligheid via buurtvaders of het gezamenlijk beheer van de publieke ruimte. Maar ik zou nog verder willen gaan. Je ziet nu al dat er eerste tekenen zijn van een verdere ontwikkeling van lokale gemeenschappen. Op het gebied van mobiliteit, economie, voedselvoorziening en energie ontstaan er meer en meer lokale initiatieven. Tegenover de risico's van een te open marktmodel en de onzekerheid van een globaliserende wereld organiseren mensen dat wat ze nodig hebben welbewust dicht bij huis. Een mooi voorbeeld is energie. Om minder afhankelijk te zijn van fossiele brandstof die van ver moet komen, wordt er meer en meer gezocht naar vormen van energie-opwekking – via zon, wind en water – dicht bij huis.

En dat werkt gemeenschapsversterkend?
De basis hier is dat mensen bepaalde waarden meer en meer zelf vorm willen geven. Op het gebied van milieu zie je dat heel sterk. Mensen willen niet langer wachten op een wereldmarkt om de goede dingen te doen, ze willen het zelf gaan doen. Wanneer de lokale politiek een 'partner' is van de samenleving kan ze hier ook goede steun aan geven. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de 'transition towns' die hier en daar als pilot van de grond komen. De inzet van 'transition towns' is een kritische weging van energiegebruik en een overgang naar meer duurzame energiesystemen in de lokale setting. Rondom dergelijke projecten waarin mensen op een nieuwe manier verantwoordelijkheid nemen voor hun directe leefomgeving ontstaat altijd nieuwe gemeenschappelijkheid. Hier hoort overigens wel zeggenschap bij. Die slag moeten we wel verder maken.

Hoezo?
Burgers kunnen zich erg machteloos voelen, omdat ze geen zeggenschap meer hebben over de dingen die hen zelf aangaan. Daar ligt een van de oorzaken van de 'korte lontjes'. We moeten ons sterker focussen op het terugbrengen van zeggenschap in de leefomgevingen van mensen zelf. Ik zou het heel belangrijk vinden als wij als ChristenUnie dat tot thema zouden verheffen bij de komende gemeenteraadsverkiezingen. Neem burgers serieus, maak nieuwe lokale ontwikkelingen mogelijk, stimuleer maatschappelijk ondernemerschap. De Wmo heeft geleerd dat veel mensen zich willen inzetten voor hun eigen leefomgeving. Geef ze de ruimte. Mensen

'DE WANHOOPSDAAD VAN KARST T. WAS EEN BIJZONDER GEVAL. EN TOCH, ER LOPEN IN ONZE SAMENLEVING VEEL MENSEN ROND MET DEZELFDE SOORT VAN EENZAAMHEID EN HULPELOOSHEID. (...). HET WORDT TIJD DAT WE WELBEWUST AAN ONZE GEMEENSCHAPPEN GAAN BOUWEN.'

moeten het gevoel hebben dat hun oplossingen en antwoorden er toe doen. Dat is nou de echte 'participatie'.

In het onlangs verschenen boek 'Moreel kapitaal' behandel je deze thematiek ook.
Inderdaad. In 'Moreel Kapitaal' ben ik geëindigd met een pleidooi voor kleinschaligheid, omdat ik geloof dat hier een uitdaging voor onze tijd ligt. In een globaliserende wereld waarin de mens en de menselijke factor gemakkelijk verloren kunnen gaan, is de directe zorg voor elkaar en een concrete leefomgeving van het allergrootste belang. Overigens moeten we het christelijk-sociale daartoe niet beperken. Er is ook de noodzaak van gezinsbeleid, van een bescherming van publieke goederen, een betere ordening van onze economie.

In je boek ga je ook uitgebreid in op het gezin. Waarom is het gezin zo belangrijk voor de samenleving?
Het gezin is belangrijk, omdat daar het morele kapitaal van een samenleving wordt gevormd. Daarmee bedoel ik de bereidheid je in te zetten voor een ander en wellicht te zorgen voor een ander. Een gezin bestaat niet alleen voor zichzelf, als het goed is worden kinderen opgevoed met het oog op hun functioneren in de samenleving. Daar zit altijd een stevige morele component aan. Vormen van solidariteit en maatschappelijk altruïsme wortelen, als het goed is, in de liefde en aandacht die gezinsleden voor elkaar hebben. Niet voor niets geldt 'broederschap' als een oerbeeld van maatschappelijke solidariteit. De bereidheid er voor de ander te zijn wordt geleerd in het gezinsverband. De tijd dat er besmuikt werd gedaan over gezinnen is wel voorbij. We zien met elkaar hoe kwetsbaar gezinnen zijn en wat de consequenties daarvan zijn voor de samenleving.

Wat vind je van het gezinsbeleid tot nu toe?
Allereerst: dat er zo'n enorme beweging is gekomen in het denken over het belang van gezinnen voor de samenleving is al een enorme winst. Die zou er niet zijn als we niet hadden gehamerd op nieuw beleid vanuit een apart ministerie. Tegelijkertijd vind ik dat er nog heel veel is te doen. Er zijn belangrijke aanzetten als het gaat om het samenbrengen van de budgetten ter ondersteuning van de opvoeding van kinderen, maar daarin moeten verdere stappen

worden gezet. Er is een belangrijke gezinsnota en tegelijkertijd zie je dat rond arbeid en zorg nog grote knelpunten bestaan. Bij een volgende kabinetsformatie moet er voortgebouwd worden op wat nu is neergelegd, maar dan met sterkere verbindingen met Sociale Zaken en Onderwijs.

Wil je tot slot nog wat kwijt?
Ik hoop dat we de unieke positie die we op dit moment hebben, benutten voor verdere groei van de ChristenUnie en ook voor de groei van de ChristenUnie als partij. De christelijk-sociale boodschap, zoals ik die zojuist heb vertolkt, spreekt niet alleen over actief burgerschap en gemeenschapsvorming, maar vraagt ook om mensen die dat zelf uitdragen en doen. Mensen die op het lokale vlak de verbindingen tot stand brengen, schakelen met kerken, maatschappelijke organisaties, wijk- en buurtteams. Er zijn veel nieuwe initiatieven – denk bijvoorbeeld aan Present -, maar de ChristenUnie zou de politieke kant van dit lokale burgerschap moeten behartigen. Daar liggen kansen om te groeien als basispartij. ■

WORLD CONGRESS OF FAMILIES V

10-12 AUGUSTUS 2009 | AMSTERDAM RAI

Het grootse pro-family congres ter wereld komt naar Nederland! Na Praag, Genève, Mexico City en Polen (3900 bezoekers), wordt het driedaagse congres dit jaar in Amsterdam gehouden. Onderwerpen die aan bod komen zijn o.a.: gezin en opvoeding, gezin en hulpverlening, geloof, gezin en werk, seksualiteit, de rechten en privacy van het gezin, de waarde van leven.

SPREKERS ZIJN O.A.: ERNA HOOGHIESTRAS, PETER CUYVERS, MIRJAM STERK, ROEL KUIPER, BEATRIJS SMULDERS, ALLAN CARLSON, KEES VAN DE STAALJ, HENK JOCHEMSEN, JOEL VOORDEWIND EN BART-JAN SPRUYT.

Voor meer informatie en registratie: www.worldcongress.nl.

Handreiking Jeugd & Gezin

DOOR BERNADETTE VAN DEN BERG, ADVISEUR KIESVERENIGINGEN

Al eerder meldden wij in Denk-Wijzer het bestaan van de werkgroep Jeugd en Gezin binnen de ChristenUnie. Inmiddels heeft de werkgroep een Handreiking Jeugd en Gezin geschreven voor alle ChristenUnie-bestuurders. Deze is onlangs verspreid onder alle ChristenUnie-bestuurders (digitaal) en is per post verstuurd naar de secretarissen van alle kiesverenigingen. Mocht u de mail gemist hebben, de Handreiking Jeugd en Gezin is te downloaden via: <http://intranet.christenunie.nl>.

Nog even, waarom ook al weer de werkgroep Jeugd en Gezin?

Op verzoek van het Politiek Beraad (het overlegorgaan van alle ChristenUnie-geledingen) is de werkgroep Jeugd en Gezin geformeerd. De reden voor de instelling van deze werkgroep is dat de informatiestromen tussen 'Den Haag' en de gemeentelijke en provinciale politici binnen de ChristenUnie kunnen worden verbeterd.

Zo komt bijvoorbeeld informatie over zowel lokale of provinciale knelpunten, als oplossingen en ideeën op het gebied van jeugd- en gezinsbeleid, onvoldoende door bij de Tweede Kamerfractie en de minister. Andersom worden kansen en ideeën die

onze politici in Den Haag zien onvoldoende doorgegeven aan lokale en provinciale politici. Kortom, de onderlinge uitwisseling kan beter. De werkgroep probeert deze informatie-uitwisseling te verbeteren, en daarmee de beleidsvorming rond een van de Christenunie-speerpunten te verbeteren.

Waarom nu een Handreiking?

Niet alleen in de Tweede Kamer, maar ook op lokaal en provinciaal niveau zetten ChristenUnie-bestuurders zich in om jeugd- en gezinsbeleid op de kaart te zetten. Dat vraagt om een focus op deze punten, een duidelijke visie op onderdelen en concrete voorbeelden en handreikingen, zodat bestuurders hiermee aan de slag kunnen gaan. In dit document is hiertoe een poging gedaan.

Omdat het beleidsveld erg in ontwikkeling is, is bewust gekozen voor een Handreiking met daarnaast een digitaal dossier op Intranet (<http://intranet.christenunie.nl/jeugdengezin>). Dit dossier wordt telkens aangevuld met actuele zaken, lokale/provinciale initiatieven, etc.

Wat staat er in de Handreiking?

Het eerste hoofdstuk bevat een korte inleiding over standpunten in het verkiezingsprogramma en hoe herkenbaar die punten in het coalitieakkoord zijn. Omdat er nog voldoende aandachtspunten zijn met betrekking tot beleid rond Jeugd en Gezin benoemt het tweede hoofdstuk enkele thema's waarop we ons de komende jaren kunnen concentreren:

ALGEMENE SPEERPUNTEN

- Inzetten op het gezin als belangrijke basis waarin

kinderen opgroeien en opgevoed worden is een belangrijk thema. Daarom zal de ChristenUnie zich moeten blijven inzetten voor een goed gezinsbeleid. Maar ook kan de partij inzetten op: hoe gezinsvriendelijk is het gemeentelijke beleid? Is de gemeente gezinsproof?

- Niet alleen het gezin moet een gezonde basis zijn, ook de directe omgeving waarin kinderen opgroeien en gezinnen functioneren: het sociale netwerk. Het herwaarderen van dat netwerk moet de volle aandacht krijgen. Door het versterken van kringen rondom het gezin krijgen projecten als de Eigen Kracht Conferenties grotere slagingskansen. De ChristenUnie moet zich inzetten voor het versterken van de sociale samenhang.
- Bestuurlijk en politiek spreekt men vaak over de keten. De partners in de keten moeten samenwerken. Dat is juist, maar door het aan de keten over te laten komt de samenwerking en het elkaar aanspreken op ieders verantwoordelijkheid niet zomaar op gang. Daarvoor is bestuurlijke doorzettingsmacht nodig en een volwaardig ketenregisseurschap met voldoende instrumenten. Die doorzettingsmacht moet bij een lokale bestuurder komen en vereist een goede bestuurlijke samenwerking (provincie en gemeenten) binnen het stelsel.

SPECIFIEKE SPEERPUNTEN

- Het terrein van Jeugd en Zorg springt er in het jeugd- en gezinsbeleid volop uit. Hierin heeft de vorming van Centra voor Jeugd en Gezin de volle aandacht. Hoe is dit te concretiseren, krijg ik maatwerk voor de eigen gemeente? Hoe kun je dit in plattelandsgemeenten vormgeven? Welke partners betrek je er bij? De eerste voorbeelden zijn er, maar worden op diverse manieren ingevuld. Door voldoende handreikingen en voorbeelden mee te geven kunnen ChristenUnie-bestuurders initiatief nemen om voorstellen te doen, zodat de ontwikkeling in alle gemeenten goed totstandkomt.
- Op het vlak van Jeugd en Educatie moet er aandacht zijn voor de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt en het voortijdig schoolverlaten. (hoofdstuk 4.2)
- De problematiek van hangjongeren, alcohol en drugsgebruik, vernielingen en overlast is in veel gemeenten een belangrijk thema. Dat vraagt een integrale aanpak vanuit zorg en repressie. Jeugd en Veiligheid is door invoering van diverse nieuwe maatregelen een specifiek thema om meer werk van te maken. (hoofdstuk 4.3)
- Tot slot is er op het vlak van Jeugd en Vrije tijd het nodige te doen in het bevorderen van gezond gedrag. Daar liggen veel kansen als je denkt vanuit preventie. Sport en bewegen, gezonde

voeding, etc. Ook moeten we daarbij de voorzieningen voor jongeren aan de orde ten stellen.

Deze thema's worden in de daarop volgende hoofdstukken uitgewerkt in een bondige beschrijving, die gepaard gaat met concretisering en verschillende voorbeelden van projecten die uitvoering geven aan dat thema.

Hoofdstuk 7 geeft enkele aanzetten om te werken aan een cultuur van samenwerken aan jeugd- en gezinsbeleid binnen de ChristenUnie.

ONLINE-DOSSIER

Naast deze praktische handreiking is voor u als ChristenUnie-bestuurder een online-dossier gemaakt op Intranet (<http://intranet.christenunie.nl/jeugdengezin>) met daarin voorstellen, projecten en beleidsnota's om in uw eigen gemeente of provincie aan de slag te gaan. Het dossier vullen we telkens aan met goede voorbeelden die we vanuit de praktijk krijgen. We nodigen u dan ook uit om voorbeelden uit uw gemeente en provincie aan te dragen. Deze kunt u mailen naar jeugdengezin@christenunie.nl. Als u lokaal/provinciaal problemen o.i.d. signaleert die van belang zijn voor onze Tweede Kamerfractie/Minister voor Jeugd en Gezin, kunt u ons ook mailen. Wij zorgen dat het bij de juiste persoon terechtkomt.

HOE NU VERDER?

Via het partijbureau zal de werkgroep via verschillende kanalen communiceren en zich onder andere richten op het vervullen van de volgende functies:

- kennisplatform
- verbinden van bestuurders om elkaar te motiveren en te ondersteunen
- klankbordfunctie
- signaleren van knelpunten op dit beleidsterrein
- verstrekken van informatie over dit beleidsterrein
- versterken van de onderlinge uitwisseling, onder andere door het stimuleren van netwerken (bijvoorbeeld op ChristenUnie-bijeenkomsten)

UW ROL ALS CHRISTENUNIE-BESTUURDER

- U kunt concreet met deze ChristenUnie-speerpunten aan de slag in uw gemeente/provincie.
- U kunt helpen door uw ideeën/good-practices te mailen naar de werkgroep Jeugd en Gezin, die goede ideeën zal verspreiden.
- Als u knelpunten ervaart, kunt u deze mailen aan de werkgroep, zodat knelpunten worden gesignaleerd en doorgegeven aan bijvoorbeeld onze Tweede Kamerfractie/Minister voor Jeugd en Gezin.
- Ken de mede-politici in uw regio, zodat u makkelijk via mail/telefoon vragen/ideeën kunt uitwisselen. ■

Aan de slag met competenties

Het kaderschoolseizoen 2008/2009 zit er bijna op. Het nieuwe aanbod ligt klaar. Daarin hebben we een aantal keuzes gemaakt.

(NIEUW) TALENT ONTWIKKELEN

De gemeenteraadsverkiezingen in maart 2010 zullen een groot aantal nieuwe raadsleden en wethouders opleveren. Ook bij de ChristenUnie is er wisseling van de wacht. De Kaderschool zet in het najaar van 2009 speciaal in op deze nieuwe vertegenwoordigers en bestuurders. Voor aankomende raadsleden is er een leerroute ontworpen. Via een duidelijk schema kunnen zij hun eigen leerweg uitzetten. Na afloop van de verkiezingen, de beëdiging en afronding van de onderhandelingen, kunnen de nieuwe vertegenwoordigers verder aan de slag met hun persoonlijke deskundigheidsontwikkeling. Want de Kaderschool wil nieuwe raadsleden graag blijvend ondersteunen. Tijdens de cursus Welkom in de Raad worden groepen gevormd, die elkaar na afloop zullen blijven ontmoeten. Ook voor mensen met de ambitie om wethouder te worden, heeft de kaderschool een speciaal

aanbod. Er staan een training voor kandidaat-wethouders en een training Onderhandelen op het programma. Ook deze mensen wil de ChristenUnie na hun installatie stimuleren en faciliteren om zichzelf te blijven ontwikkelen door middel van halfjaarlijkse intervisiebijeenkomsten.

COMPETENTIES

Nieuw is vanaf komend seizoen het werken met

competenties. De ChristenUnie beschikt over een Lokaal en provinciaal Functiehandboek. Hierin staan alle functies beschreven die er op lokaal en provinciaal niveau zijn met een competentieprofiel dat hierbij hoort. Een mooi instrument voor de Kaderschool om heel gericht met de verschillende functies aan de slag te gaan. In de nieuwe Studiegids staat per cursus aangegeven welke competenties er aan bod komen.

Deze informatie gaat gekoppeld worden aan een competentietest die een persoonlijk advies mogelijk maakt. De competentietest zal na de zomer beschikbaar zijn op www.kaderschool.christenunie.nl.

DRIE VOORBEELDEN

Politieke en bestuurlijke sensitiviteit = In gedrag laten merken te doorzien en aan te voelen hoe de lokale/provinciale politieke en maatschappelijke verhoudingen in elkaar steken. Anticiperen op en onderkennen van de relevantie van gebeurtenissen die van invloed zijn op het vigerende beleid en de positie van de bewindspersonen.

Deze competentie komt onder andere aan bod in Welkom in de raad, de cursus voor nieuwe raadsleden. Het is van belang om al vroeg te leren zien welke processen zich afspelen rond politieke besluitvorming. Maar het is daarbij net zo belangrijk om te weten welke invloed jij met jouw persoonlijkheid daar op kunt uitoefenen.

Analytisch vermogen = problemen opdelen in componenten, samenhangen bedenken en herkennen, oorzaken vinden en relevantie informatie verzamelen. Tevens dit conceptueel verbreden en verdiepen door het in een omvattend kader te plaatsen en ook vanuit ander perspectief te benaderen.

Deze competentie komt onder andere aan bod bij de BV Nederland, een cursus staatsinrichting.

Samenwerken = bijdragen in het samen werken aan gemeenschappelijke doelen, door zo nodig niet het eigen belang voorop te stellen, en andermans belang mede te dienen. Communicatie open houden en stimuleren.

Deze competentie komt bijvoorbeeld bij de cursus Leiding geven lokaal aan bod. Bestuursleden moeten veel samenwerken met hun leden, de fractie, de achterban en maatschappelijke organisaties. ■

Column

Bijna goddelijk

DOOR HERMAN SIETSM, HOOFDREDACTEUR DENKWIJZER

Midden in de Stille Oceaan drijft een enorme afvalberg van plastic, met een oppervlakte van misschien wel 2x de Verenigde Staten. De berg bestaat uit plastic flessen, afvalzakken, kunststof visgerei en wat niet al. Deze drijvende vuilnisbelt werd al weer een aantal jaren geleden "ontdekt" door de zeeman Charles Moore, maar krijgt nu geleidelijk meer maatschappelijke en politieke aandacht, in Nederland onder andere door Greenpeace (Plastic debris in the world's oceans) en het recent verschenen boek Plastic soep van Jesse Goossens.

Deze aandacht is niet zonder reden, want de mensheid wordt hier (opnieuw) geconfronteerd met een bedreiging voor de schepping die ze zelf heeft georganiseerd. Het plastic breekt namelijk heel langzaam af en kleine deeltjes komen terecht in zeedieren; onderzoek bij zeevogels heeft aangetoond dat ze bijna allemaal plastic in hun maag hebben. Miljoenen zeedieren sterven. In delen van de oceaan is meer plastic dan plankton te vinden. Omdat er algen aan plastic vastplakken worden de deeltjes zwaarder en komen ze in diepere lagen terecht. Ook bevat het afval allerlei schadelijke stoffen zoals weekmakers en resten van bestrijdingsmiddelen. Hier ligt het begin van een crisis in de voedselketen; het plastic is een tijdbom voor het mondiale ecosysteem. Er gebeurt nog niet zoveel om het probleem aan te pakken. Technisch is het zeer gecompliceerd, je zou het zeewater moeten gaan zeven en zelfs dan zijn de kleinste deeltjes waarschijnlijk niet af te vangen. De Europese Commissie verwijst vooral naar de landen die aan de oceaan grenzen. De VN-milieuorganisatie UNEP heeft een onderzoeksschip gestuurd. Minister Cramer heeft, toen het boek van Goossens haar werd aangeboden, gezegd dat ze veel aandacht wil geven aan preventie van het dumpen van dit plastic afval. Dit alles is correct en voorspelbaar, maar daarmee is er nog geen oplossing.

Dezer dagen hoorde ik op de radio een trotse wetenschapper spreken over de stand van het DNA-onderzoek en de manier waarop de mens in staat is nieuwe levensvormen te componeren. Deze kennis is goed bruikbaar bij het terugdringen van ziektes, maar mij viel op dat bij haar de voldoening over de wetenschappelijke prestatie overheersend was. Ook op andere terreinen zien we topprestaties; zo is er een groot geloof in de techniek als oplossing voor de ecologische crisis. We stoppen miljoenen in een Europees ruimtevaartprogramma van de ESA dat de gevolgen van de klimaatverandering gaat onderzoeken. Maar hoe logisch is het dat we aan de DNA-code durven te komen als we tegelijkertijd het leven in de oceaan vernietigen? Hoe lang kunnen we doorgaan met ruimtevaartprogramma's als we de gevolgen niet overzien? De meest ongerepte gebieden, waar zagezegd de hand van de Schepper nog het meeste zichtbaar is - zoals de ruimte, Antarctica, de oceanen - zijn inmiddels herkenbaar aan de sporen van onze "beschaving"; ruimteschroot, afval en plastic, dat in de keten van de toekomst is gebracht. Psalm 8 zegt niet zonder reden dat de mens bijna goddelijk gemaakt is. Maar bijna betekent hier qua effect niet 99%; er is en blijft een radicaal verschil tussen Schepper en schepsel. Want wat is het waard dat de mens aan DNA kan sleutelen als de schepping door die menselijke "prestaties" in gevaar komt? In wetenschappelijke en technische ontwikkeling staat veelal meer de mens (de wetenschapper, de technicus) centraal dan de Schepper. In combinatie met het gegeven dat de mens bijna goddelijk is leidt dat tot een even riskante als kansrijke propositie. Politiek gesproken moet deze leiden een kritische houding tegenover het sleutelen aan de schepping en meer in het algemeen tegenover wetenschappelijke en technische ontwikkeling die niet genormeerd is door haar gerichtheid op de Schepper. En daarbij hoort vanzelfsprekend een uiterste inspanning om de vernietigende kracht van "uitvindingen" uit het verleden op te heffen. Als dat lukt zou er iets zichtbaar worden van het bijna goddelijke.

**‘WAT CRUCIAAL IS, IS DAT DE OVERHEID
HET GOEDE VOORBEELD GEEFT. DAT
IS EIGENLIJK DE WARE CONSTITUTIE,
DIE VOOR BURGERS FEITELIJK NOG
BELANGRIJKER IS DAN DE GESCHREVEN
GRONDWET. DE OVERHEID MOET STAAN
VOOR WAARDEN ALS BETROUWBAAR
HEID, VAKMANSCHAP, EFFICIENCY,
ZUINIGHEID EN OPENHEID.’**

professor C.A.J.M. Kortmann, pagina 7